

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

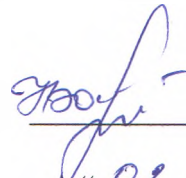
Факультет морського права

Кафедра адміністративного та конституційного права

«Допущений до захисту»

УДК 355.48:34

Завідувач кафедри

 Я.І. Борщук
«02» 12 2025 р

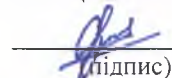
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему:

**«ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА»**

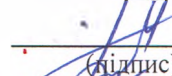
Виконав: студент 6 курсу, групи 6511мз
спеціальності 081 «Право»

 Козаченко О.С.
(підпис)

Керівник роботи:

доцентка кафедри Морського та
господарського права,

кандидатка юридичних наук, доцентка

 Дмитрук І.М.
(підпис)

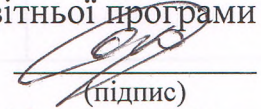
Миколаїв – 2025 р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

ФАКУЛЬТЕТ МОРСЬКОГО ПРАВА

Кафедра адміністративного та конституційного права
Спеціальність 081 ПРАВО
Освітня програма ПРАВО

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Гарант освітньої програми

(підпис)

«02» 12 2025 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Студенту Козаченко Оленсандру Сергійовичу

1. Тема роботи: «ПРАВОВЕ ЗАПЕЗПЕЧЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА»

Керівник роботи доцент кафедри Морського та господарського права, кандидат юридичних наук, доцент Дмитрук Ірина Миколаївна

Затверджені наказом ректора № 1155-уч від «30» вересня 2025 року

2. Термін подання роботи: 01.12.2025 року

3. Вихідні дані по роботі: монографічні видання, наукові статті, аналітичні матеріали вітчизняних науковців та практиків, Інтернет-ресурси, наукова та навчально-методична література, законодавчі й нормативні акти України, що регламентують правове забезпечення цивільно-військового співробітництва.

4. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів)

1. Загальна характеристика цивільно-військового співробітництва в Україні.

2. Правове регулювання цивільно-військового співробітництва.

3. Перспективи розвитку та шляхи вдосконалення нормативного забезпечення цивільно-військового співробітництва.

5. Перелік презентаційних матеріалів: презентація PowerPoint на 7 слайдах

6. Консультанти розділів роботи

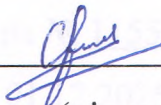
Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	Завдання прийняв
	Сторонні консультанти до підготовки розділів роботи не залучалися		

7. Дата видачі завдання

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми роботи	До 10.09.2025	Виконано
2.	Визначення мети, завдань, об'єкта та предмету дослідження	До 20.09.2025	Виконано
3.	Складання плану роботи, опрацювання джерел	До 10.10.2025	Виконано
4.	Виконання роботи	До 25.11.2025	Виконано
5.	Підготовка до захисту	До 01.12.2025	Виконано
6.	Захист роботи	16.12.2025	Виконано

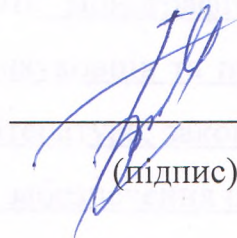
Студент

(підпис)

Козаченко О.С.

(ПІБ)

Керівник роботи

(підпис)

Дмитрук І.М.

(ПІБ)

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	3
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	5
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	11
1.1. Історія становлення цивільно-військових правовідносин.....	11
1.2. Поняття та суть цивільно-військового співробітництва.....	18
1.3. Шляхи взаємодії цивільного та військового управління.....	26
РОЗДІЛ ІІ. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА.....	32
2.1. Основні нормативно-правові акти, які врегульовують цивільно-військові правовідносини в Україні.....	32
2.2. Міжнародно-правове забезпечення цивільно-військового співробітництва.....	42
РОЗДІЛ ІІІ. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИВІЛЬНО- ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА.....	51
3.1. Розвиток інституту цивільно-військового співробітництва під час російсько- української війни.....	51
3.2. Проблемні питання законодавчого врегулювання цивільно-військового співробітництва та шляхи їх подолання.....	57
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	68

АНОТАЦІЯ

Козаченко О. С. Правове забезпечення цивільно-військового співробітництва – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Випускова кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр» (081 Право). – Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, Миколаїв, 2025.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню правового забезпечення цивільно-військового співробітництва.

У результаті дослідження розглянуто та проаналізовано основні положення взаємодії між цивільними та військовими елементами, історичний розвиток цивільно-військової взаємодії, їх правове врегулювання як на національному, так і на міжнародному рівні, а також перспективи розвитку та шляхи вдосконалення нормативного забезпечення цивільно-військового співробітництва.

Перший розділ «Загальна характеристика цивільно-військового співробітництва в Україні» складається з трьох підрозділів. В ньому описується історичний розвиток інституту цивільно-військового співробітництва як в міжнародному аспекті, так і на сторінках української історії. Досліджується поняття та суть ЦВС. Розглянуто основні шляхи взаємодії між цивільним та військовим управлінням.

Другий розділ «Правове регулювання цивільно-військового співробітництва» складається із двох підрозділів. Розкриваються нормативно-правові акти, які врегульовують сферу ЦВС на національному та міжнародному рівні.

Третій розділ «Перспективи розвитку та шляхи вдосконалення нормативного забезпечення цивільно-військового співробітництва» складається із двох підрозділів, де визначається розвиток інституту ЦВС під час воєнного конфлікту між РФ та Україною та проблемні питання законодавчого врегулювання ЦВС та шляхи їх подолання.

У Висновках акцентовано увагу на тому, що історично інституція цивільно-військового співробітництва активно почала розвиватись ще до початку АТО і переросла в повноцінний сучасний елемент системи ЗСУ вже в 2022-2025 роках. З'явилися нові напрямки діяльності ЦВС в Україні, які не достатньо врегульовані на рівні законодавства. Існують ряд документів, які складають основу нормативно-правової бази врегулювання діяльності інституту ЦВС. Вкрай необхідно прийняти новий базовий закон про діяльність ЦВС. Законодавче оформлення сприятиме більшій підзвітності та прозорості, а також дозволить розробити систему довгострокового планування, підготовки фахівців та ресурсного забезпечення.

Ключові слова: цивільно-військове співробітництво, правове забезпечення, цивільно-військові відносини, інституалізація, міжнародне військове співробітництво, координаційні структури, Збройні сили України, доктрина, військове управління, оборона, безпека.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЦВС – цивільно-військове співробітництво

ЦВВ – цивільно-військові відносини

НАТО – Організація Північноатлантичного договору (англ. North Atlantic Treaty Organization)

CIMIC – цивільно-військове співробітництво (англ. Civil-military cooperation)

АТО – антитерористична операція

ООС – операція об’єднаних сил

ЗСУ – Збройні Сили України

РНБО – Рада національної безпеки та оборони

КМУ – Кабінет Міністрів України

ООН – Організація Об’єднаних Націй

ОБСЄ - Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ЄС – Європейський Союз

МГП – Міжнародне гуманітарне право

Актуальність теми дослідження. Враховуючи сучасні тенденції розвитку України як незалежної держави, одне з головних місць серед ключових інститутів, що впливають на ефективну взаємодію між цивільними та військовими елементами, займає цивільно-військове співробітництво. Воно поєднує в собі різноманітні форми співпраці, які направлені на забезпечення оборони і безпеки країни. Сучасні воєнні конфлікти вимагають нових підходів. В умовах ведення гібридних війн, постає нагальна потреба вирішення бойових задач серед цивільного населення. Саме тому співпраця між цивільними та військовими суб'єктами набуває глибшого розуміння, показуючи ефективні результати у взаємодії між органами влади, цивільним населенням та військовими.

Визначаючи актуальність наукових досліджень правового регулювання цивільно-військового співробітництва, надзвичайно важливо зазначити, що в цій галузі існує безліч теоретичних та практичних проблем. Ефективність взаємодії між цивільним та військовим сегментами, якість виконання всіх поставлених завдань та реалізація всіх регуляторних функцій визначають не лише національну безпеку, а й мирне існування всього українського народу. Тому існує безмежний простір для аналізу та узагальнення всіх аспектів правової бази цивільно-військового співробітництва.

Зокрема, регулювання правовідносин у цій сфері потребує більш поглибленого вивчення. Адже існуючі теоретичні надбання українських вчених далеко не достатні для повного узагальнення та вивчення порушених питань.

Немає сумнівів у складності та суперечливості правового регулювання цивільно-військового співробітництва на національному рівні. Часто учасники процесу стикаються не лише з браком досвіду чи недосконалістю чинного законодавства, а й з відсутністю належної підтримки зі сторони держави. Тому тема потребує теоретичного аналізу чинного правового поля, щоб зрозуміти, де саме криється правова невизначеність. Сучасність ставить нові вимоги до регулювання всіх суспільних відносин, у тому числі і в сфері цивільно-

військового співробітництва. Виникає невідкладна необхідність проведення аналізу законодавчого врегулювання досліджуваної сфери. Визначені актуальні аспекти в останні роки пов'язані із повномасштабним вторгненням Російської Федерації до України, гармонізації та адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу та виконання вимог і стандартів НАТО. Звичайно, перш за все, це відноситься до інституту цивільно-військового співробітництва. Адже скрізь воно постає основним інструментом збалансування процесів, які відбуваються між військовими та органами влади, цивільним населенням.

Відсутність належного законодавчого регулювання цивільно-військових правовідносин може призвести до ряду негативних безпекових, соціально-економічних наслідків у державі. У країні виникають багаточисленні випадки проблемного виконання завдань, які ставляться перед ЦВС. Причиною цього є недосконалий механізм правового регулювання, що й призводить до виникнення непоодиноких проблемних питань. Окрім того, національне законодавство не передбачає існування одного нормативно-правового акту, який би унормовував діяльність ЦВС. Натомість пропонується низка документів, які сукупно встановлюють правове поле для функціонування інституту ЦВС.

Аргументовані вище обставини заохочують до кодифікації існуючого законодавства, об'єднання норм, які врегульовують діяльність ЦВС у один правовий акт, пошук нових шляхів удосконалення правового забезпечення існуючого механізму функціонування ЦВС, нових форм його реалізації. У цьому сенсі важливу роль відіграє дослідження міжнародно-правового врегулювання правовідносин у сфері ЦВС. Адже на сучасному етапі розвитку держави прослідковується тенденція до впровадження стандартів НАТО, що призводить, у тому числі, до якісної та кількісної зміни структури ЦВС. Зазначені процеси вносять певну динаміку до правового поля. Це забезпечує ефективне функціонування взаємовідносин між цивільним населенням, владою та військовими. Досліджуючи дійовий та позитивний досвід зарубіжних країн,

розглядаючи його теоретично і практично, можна провести більш глибокий і якісний аналіз правового забезпечення ЦВС. Це дозволить наблизити українські реалії й теоретичні напрацювання до більш досконалого результату, підійти максимально продуктивно до досліджуваної проблеми та отримати практичні шляхи її розв'язання.

Теоретичним підґрунтям дослідження є наукові здобутки відомих вітчизняних і зарубіжних вчених-юристів, зокрема, таких як Белай С.В., Іващенко С.В., Карелін В.В., Коропатнік І.М., Колодія А.М., Коломієць В.М., Кривенко О.В., Клименко Н.Г., Кутков О.О., Минько В.О., Мехеда В.Д., Настюк В.Я., Пашинський В.Й., Ситник Г.П., Ушаков І. В., Чобіт І.Р., Червякова О.В., Шопіна І.М., Шульгін В.В. та ін.

Метою дослідження є поглиблення наукових знань про правову природу відносин, що складаються у сфері цивільно-військового співробітництва, шляхом вивчення і визначення на підставі комплексного аналізу їх змісту, а також здійснення аналізу міжнародного нормативного врегулювання та правового регулювання на національному рівні досліджуваного поняття для регламентації напрямів удосконалення національного законодавства у сфері ЦВС.

Відповідно до поставленої мети окреслені такі основні **завдання** наукового дослідження:

- висвітлення історичного розвитку дефініції «цивільно-військове співробітництво»;
- визначення поняття та суті цивільно-військового співробітництва теоретичному та практичному значенні;
- дослідження шляхів взаємодії цивільного та військового управління;
- окреслення основних нормативно-правових актів, які врегульовують цивільно-військові правовідносини в Україні;
- висвітлення міжнародно-правового забезпечення цивільно-військового співробітництва;

- дослідження розвитку інституту цивільно-військового співробітництва під час воєнного конфлікту між РФ та Україною;
- висвітлення проблемних питань законодавчого врегулювання цивільно-військового співробітництва та шляхи їх подолання.

Об'єктом дослідження виступають правові відносини між суб'єктами цивільно-військового співробітництва.

Предмет дослідження. Правове забезпечення цивільно-військового співробітництва, як на національному, так і на міжнародному рівні.

Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої мети та завдань дослідження, його об'єкта та предмета. Наукове дослідження проводилося з використанням загальних та спеціальних методів наукового пізнання.

Серед загальних методів варто виокремити використання автором системно-структурного методу, що яскраво висвітлюється в роботі через дослідження нормативно-правових відносин в сфері ЦВС, що має внутрішню будову та взаємодіє з іншими інститутами права. Це дає змогу авторові виявити взаємозв'язки між його структурними елементами та детально висвітлити об'єкт дослідження.

Формально-логічний метод чітко окреслюється в роботі за допомогою визнаних прийомів – аналізу, синтезу, індукції, дедукції. Для кращого обґрунтування значення суб'єктивного фактору на розвиток правових відносин у сфері ЦВС вдало використаний синергетичний метод.

При застосуванні спеціальних методів використано порівняльно-правовий метод, за допомогою якого з'ясовувалися спільні та відмінні риси правових відносин у сфері ЦВС в Україні та на міжнародному рівні. Завданням застосування цього методу стало виявлення загальних закономірностей розвитку об'єкта дослідження. Метод тлумачення правових норм допоміг з'ясувати вимоги існуючого законодавства та взаємозв'язок з іншими нормами національного права.

Апробація результатів дослідження. За темою дослідження було опубліковано наукову статтю у науковому фахову виданні України, внесеного до переліку фахових видань категорії «Б» у галузі юридичних наук: Козаченко О.С., Дмитрук І.М. Правове визначення поняття цивільно-військове співробітництво. Юридичний науковий електронний журнал. №10. 2025.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається із змісту, анотації, вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури. Повний обсяг роботи становить 75 сторінок, з них 63 основного тексту. Список використаних джерел налічує 68 найменувань і розміщений на 8 сторінках.

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УКРАЇНІ

1.1. Історія становлення цивільно-військових правовідносин в Україні

Розвиток інституту цивільно-військового співробітництва є результатом тривалої еволюції поглядів на роль і місце збройних сил у суспільстві, глибокого переосмислення характеру сучасних конфліктів та усвідомлення необхідності інтеграції військових і цивільних зусиль для досягнення стратегічних цілей національної безпеки. Історичний дискурс свідчить, що формування концепції цивільно-військового співробітництва відбувалося нерівномірно, під впливом конкретних безпекових викликів та трансформації міжнародного правопорядку.

З часів Другої світової війни і до нині цивільно-військова співпраця була і лишається невід'ємним складником військових протистоянь. Основним напрямком діяльності СІМІС (цивільно-військове співробітництво) є допомога місцевим органам влади та цивільному населенню. Цей напрямок, звичайно, узгоджується з такими сторонами з метою забезпечення належної підтримки. Досвід операцій, проведених в останні десятиліття, показує, що СІМІС використовується в усіх типах операцій, і військові повинні враховувати політичні, соціальні, економічні, культурні, релігійні, гуманітарні та інші фактори навколишнього середовища та залучати їх до планування та проведення своїх операцій. Вкрай важливим є також врахування того факту, що велика кількість цивільних суб'єктів таких правовідносин перебуватиме в зоні проведення воєнних дій із власними цілями, методами, принципами, структурами, ролями та перспективами, які можуть бути використані в ході проведення таких операцій, і навпаки. Тобто, поєднуючи зусилля всіх учасників конфлікту, підвищується ефективність і результативність виконання завдань як військовою стороною, так і цивільною [64].

Цивільно-військове співробітництво (CIMIC) є невід'ємною частиною сучасних багатовимірних військових операцій, що охоплюють усі аспекти та всі сторони, залучені до конфлікту. Цей інститут сприяє взаємодопомозі між цивільним населенням та військовими, і навпаки. Головною метою такої взаємодії є досягнення конкретного бажаного кінцевого результату. Він позитивно впливає на органи державної влади, органи місцевого самоврядування, мирного населення та армії. Тому підвищення ефективності CIMIC відіграє важливу роль у досягненні успіху операції та конкретного бажаного кінцевого результату [68].

Перші прототипи цивільно-військової співпраці з'явилися під час Другої світової війни, коли союзні війська створили військові адміністрації на звільнених територіях. Однак необхідність у створенні структур цивільно-військової співпраці в рамках військових командних структур країн НАТО виникла у другій половині 1980-х років у зв'язку з трансформацією середовища безпеки після закінчення холодної війни. Інституціоналізація CIMIC у рамках НАТО відбулася в 1990-х роках, коли досвід миротворчих операцій на Балканах продемонстрував критичну важливість координації між військовими силами та гуманітарними організаціями. Як стверджує дослідниця І. Р. Чобіт у своїй дисертації «Історичний досвід створення та функціонування органів цивільно-військового співробітництва(друга половина XX – початок XXI століття)», саме балканські конфлікти стали каталізатором розробки доктринальних документів Альянсу з питань CIMIC, що визначили стандарти та процедури взаємодії [59].

У серпні 1997 року було прийнято перший документ про цивільно-військове співробітництво (CIMIC) – Військову політику НАТО щодо цивільно-військового співробітництва MC 411, переглянутий та прийнятий як MC 411/1 у 2001 році [65]. Важливість цього акту полягає в тому, що чітко визначається поняття цивільно-військового співробітництва. Підкреслюється, що воно є військовою структурою, до основних завдань якої належить підтримка місцевих органів влади, цивільного населення, урядових та міжнародних організацій, що

забезпечує успішне виконання завдань під час використання військ у міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки. Відповідно до МС 411/1 передбачалося створити робочу групу НАТО, роль якої полягала у повному залученні структур ЦВС до Об'єднаного командування [59].

Важливий документ у напрямку розвитку всіх інституцій ЦВС був прийнятий у 2003 році. Доктрина НАТО АJP-9[66], в якій були окреслені основні функції СІМІС і відіграли важливу роль у стабілізації ситуації в районі конфлікту. Її завданням було визначити та закріпити основні цілі та функції ЦВС. Такі обов'язки СІМІС існують у кожній національній доктрині держав – членів НАТО.

Основною функцією вважається постійний, налагоджений зв'язок між цивільним населенням та військовими. Він побудований навколо координації та планування на політичному рівні. Ця діяльність є основною роботою СІМІС, оскільки така співпраця з організаціями громадянського суспільства також є частиною основної функції СІМІС. Серед іншого, СІМІС надає підтримку цивільному середовищу. Ця діяльність охоплює широкий спектр заходів. Вона передбачає допомогу з боку цивільного населення, щоб військові підрозділи могли успішно виконувати свої завдання в зоні бойових дій. Підтримка сил надається через звернення командирів військових підрозділів СІМІС до місцевого населення в районі операцій, що є спеціальною місією, спрямованою на уникнення та запобігання втручання у військові операції з боку цивільних суб'єктів, а також тому, що війська так чи інакше залежать від ресурсів місцевого населення [63; 59].

У лютому 2013 року було прийнято оновлений документ АJP 3.4.9. Серед іншого, цей акт визначив як свій основний напрямок необхідність адаптації до сучасних викликів та вимог, а також внесення необхідних змін до бачення СІМІС на основі нового досвіду, отриманого у військових операціях [62].

СІМІС, як і американський термін «цивільні справи», визначається як роль і функції спеціалізованого персоналу та підрозділів з окремою системою

підпорядкування. Минулий досвід показує, що успішна цивільно-військова співпраця більше пов'язана з певною ментальністю командира та його військ у поєднанні з гнучкою адаптацією до практичної ситуації на місці, ніж з офіційними угодами на стратегічному рівні та розгортанням [59].

Існує група країн, де структура цивільно-військового співробітництва перебуває на початковій стадії розвитку, де визначення ЦВС слугує орієнтиром. Прикладом цього є структура Управління цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України. Українське Управління цивільно-військового співробітництва було створено на початку російсько-української війни у 2014 році. Воно є внутрішнім і водночас виконує завдання в зоні конфлікту. Загалом, воно базується на розумінні концепції ЦВС НАТО, але також базується на досвіді офіцерів ЦВС, які виконували завдання в зоні АТО на власній території [58].

В Україні формування системи цивільно-військового співробітництва розпочалося із систематичної участі вітчизняних миротворців у міжнародних операціях. Ідея створення структури ЦВК у складі Збройних Сил України виникла ще у 2003 році. Однак на нормативному рівні вона була закріплена Указом Президента № 435/2009 від 15 червня 2009 року у вигляді Міжнародної миротворчої стратегії України, яка передбачала необхідність розвитку можливостей ЦВС відповідно до стандартів НАТО. Цей документ заклав концептуальні основи для подальшого уточнення національної системи цивільно-військового співробітництва. Важливим кроком у формуванні сучасної системи цивільно-військового співробітництва у Збройних Силах України стало прийняття у 2009 році Концепції цивільно-військового співробітництва під час участі Збройних Сил України в міжнародних миротворчих операціях. Цей нормативний акт окреслює основні принципи цивільно-військового співробітництва, зокрема організацію взаємодії між командуванням українських миротворчих контингентів, цивільним населенням, місцевими органами влади, а також міжнародними урядовими та неурядовими організаціями. Метою такої взаємодії було створення сприятливих умов для ефективного виконання завдань

українськими миротворцями та досягнення цілей міжнародних миротворчих операцій [59].

Проте справжній поштовх до інституційного розвитку СІМІС в Україні надали події 2014 року. Як зазначають В. Я. Настюк, І. М. Коропатнік та В. В. Карелін, «з початком проведення АТО, за умов серйозних територіальних втрат України виникла необхідність у створенні надійного механізму тісної взаємодії між цивільною і військовою складовою суспільства» [21]. Таким механізмом стали підрозділи цивільно-військового співробітництва, які почали формуватися ad hoc для вирішення нагальних завдань у зоні проведення бойових дій.

Засновником української системи цивільно-військового співробітництва вважається полковник О. О. Ноздрачов, який у 2014 році очолював Управління цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України. Аналіз діяльності військових підрозділів у перший місяць АТО виявив низку проблем у налагодженні взаємодії між командуванням Збройних Сил України, місцевою владою, іншими військовими формуваннями та населенням. Основними труднощами були негативне ставлення місцевих жителів до присутності українських військовослужбовців, а також перешкоди в їхньому пересуванні та виконанні службових завдань [59].

Слід зазначити, що особливість формування структури ЦВС у Збройних Силах України полягає в тому, що вона формувалася вертикально знизу вгору. Тобто спочатку офіцерів направляли до зони АТО для виконання функцій ЦВС, а вже потім, на основі їхнього досвіду, створювався керівний орган ЦВС. Зазвичай у військовому секторі такі структури створюються вертикально зверху вниз [59].

Період з 2014 по 2022 рік характеризувався інтенсивним нормотворчим процесом у сфері ЦВС. Значним кроком стало прийняття Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» від 3 лютого 2015 року № 141-VIII, який створив правову основу для функціонування цивільно-військових структур на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення АТО.

У 2014 році український підрозділ цивільно-військового співробітництва (CIVIC) виконував ще дві важливі функції: сприяння Службі безпеки України в обміні полоненими та участь у пошуку та ексгумації тіл загиблих на окупованих територіях. У 2014–2015 роках у цих районах активно діяли дві пошукові групи, що склалися з цивільних осіб, які входили до складу підрозділу цивільно-військового співробітництва (CIVIC) Збройних Сил України. До складу першої групи входили співробітники Національного військово-історичного музею України, а до другої – представники об'єднання «Союз «Народна пам'ять»». Саме цивільні особи виконували ці завдання, оскільки офіцери ЦВС, як військовослужбовці, не мали права перебувати на окупованих територіях. У 2015 році процес повернення тіл загиблих до України було поступово впорядковано та названо «Евакуація 200» [59].

Розвиток системи ЦВС у Збройних Силах України відбувався поступово: від запуску пілотного проекту ЦВС до формування Управління ЦВС Збройних Сил України. На оперативно-тактичному рівні у 2015 році було організовано групу ЦВС у складі Об'єднаного оперативного штабу Збройних Сил України, створено підрозділи у складі оперативних командувань Сухопутних військ Збройних Сил України, відділ ЦВС у складі командування Сухопутних військ Збройних Сил України та групи ЦВС, що працюють в інтересах командирів оперативно-тактичних груп та штабу АТО. На тактичному рівні у другій половині 2016 року групи ЦВС були включені до штатів окремих механізованих (мотопіхотних, танкових, гірсько-штурмових) бригад Сухопутних військ Збройних Сил України, а пізніше аналогічні групи були введені до штатних розписів військових формувань Десантно-штурмових військ Збройних Сил України та інших військових частин [60].

У 2016 році наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 8 листопада № 411 [11] було затверджено Концепцію розвитку цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України, а 20 грудня 2017 року наказом Генерального штабу Збройних Сил України № 446 [38] було

запроваджено Положення про цивільно-військове співробітництво Збройних Сил України. Ці документи визначали організаційну структуру, завдання та функції підрозділів цивільно-військового співробітництва, а також порядок їхньої взаємодії з цивільними установами.

Розвиток системи цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України провадиться в рамках досягнення оперативної сумісності зі збройними силами держав-членів НАТО та є невід'ємною складовою реформування Збройних Сил України, що передбачено положеннями Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 року [51], Стратегію воєнної безпеки, затвердженої Указом Президента України № 121/2021 від 25 березня 2021 року [52], Стратегічного оборонного бюлетня, затвердженого Указом Президента України № 473/2021 від 20 серпня 2021 року [53].

Дослідник І. В. Ушаков у своїй дисертації «Механізми реалізації цивільно-військового співробітництва в секторі безпеки та оборони України» наголошує, що «досвід ЦВС, отриманий в контексті АТО/ООС та в ході відбиття широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації, підтвердив, що врахування політичних, економічних, соціальних, інфраструктурних та особливо інформаційних факторів, окрім військових, має важливий вплив на досягнення цілей операції та реалізацію стратегічних планів» [55].

Кульмінацією процесу інституціоналізації став наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 2 липня 2020 року № 15860/С, яким затверджено Доктрину «Цивільно-військове співробітництво»[56]. Цей документ систематизував попередній досвід, визначив єдині стандарти діяльності та закріпив місце ЦВС у системі національної безпеки України. Структура цивільно-військового співробітництва у Збройних Силах України першою розпочала реформування за стандартами НАТО та успішно завершила цей процес у 2020 році. Як наслідок, відповідно до наказу Головнокомандувача ЗСУ від 24 грудня 2022 року № 333, в Україні щороку 5 травня відзначається День

фахівців цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України, що символізує визнання значущості цього інституту.

Повномасштабна війна з лютого 2022 року стала безпрецедентним тяжким випробуванням для кожного громадянина України, кожної державної інституції. Системи цивільно-військового співробітництва не виключення в цьому плані. Підрозділи цивільно-військового співробітництва були на передовій координації гуманітарних операцій, евакуації цивільного населення, відновлення критичної інфраструктури та взаємодії з міжнародними організаціями. У своєму науковому доробку «Правова основа функціонування цивільно-військового співробітництва збройних сил України» В. В. Шульгін справедливо зазначає, що «війна, розв'язана державою-агресором проти України, змусила Збройні Сили України, насамперед, та інші складові сил безпеки та оборони не лише змінити свою тактику, а й впровадити так званий комплексний підхід до проведення операцій, який був запропонований та розроблений НАТО» [61].

Історичний аналіз становлення інституту цивільно-військового співробітництва в Україні демонструє еволюцію від запозичення міжнародних стандартів до формування власної моделі ЦВС, адаптованої до національних умов та викликів безпековому середовищу. Українська система ЦВС пройшла шлях від експериментальних структур часів АТО до повноцінного інституту національної безпеки, що органічно інтегрований у систему оборони держави та відіграє ключову роль у протистоянні російській агресії.

1.2. Поняття та суть цивільно-військового співробітництва

У сучасних умовах складного та динамічного розвитку української держави особливої ваги набуває належне правове забезпечення цивільно-військового співробітництва. Актуальність цього питання зумовлена появою нових суспільних викликів і трансформацією правових відносин, які виникають у процесі взаємодії між цивільним населенням, органами державної влади,

місцевого самоврядування та військовими формуваннями. Попри очевидну потребу в чіткому правовому регулюванні таких суспільних відносин, на національному рівні їх нормативне забезпечення залишається фрагментарним і неповним.

Міжнародна правова база, насамперед Женевська конвенція 1949 року про захист цивільного населення під час війни та Додаткові протоколи I і II 1977 року[6;7], окреслює загальні засади цивільно-військової взаємодії. Поряд з іншими міжнародними документами вони становлять фундамент регулювання цієї сфери на глобальному рівні. Проте в Україні відсутній єдиний базовий нормативно-правовий акт, який би системно врегулював відповідні відносини. Це призводить до правової невизначеності у сфері, яка є критично важливою для держави в умовах сучасних загроз і трансформацій суспільного життя.

Нагальна потреба у вдосконаленні правового регулювання обумовлює актуальність подальших наукових досліджень, спрямованих на узагальнення та систематизацію положень, що регулюють цивільно-військове співробітництво. Оскільки відповідні норми розпорошені в різних актах законодавства, відсутність їх уніфікації ускладнює правозастосовну практику, створює колізії та перешкоджає ефективній реалізації принципів взаємодії. Хоча доктринальні джерела частково висвітлюють окремі аспекти ЦВС, цього недостатньо для комплексного врегулювання проблем, що виникають у практичній діяльності.

З огляду на зростання рівня воєнних загроз національній безпеці України особливого значення набуває оновлення підходів до ведення бойових дій та операцій, включно із застосуванням невійськових методів впливу. Це спричинило необхідність впровадження Збройними Силами України нового, комплексного формату планування та проведення операцій, який базується на досвіді та стандартах держав-членів НАТО.

Питання цивільно-військового співробітництва досліджували низка українських науковців, зокрема С. Бelay, Н. Клименко, І. Коропатнік, В. Карелін, О. Кутков, В. Минько, В. Настюк, В. Павленко, Г. Ситник, В. Шульгін, І. Шопіна.

Однак безпосередньо правові аспекти регулювання цього інституту порушено лише у небагатьох працях. Досить ґрунтовно проблематику висвітлено у дослідженнях І. Коропатнік, В. Шульгіна та І. Шопіної. Важливим кроком стало внесення у 2024 році змін до Закону України «Про оборону України», якими вперше законодавчо закріплено поняття «цивільно-військове співробітництво». Проте навіть попри впроваджену дефініцію у практиці й надалі спостерігається низка правових прогалин і суперечностей.

Загальнотеоретичні положення цієї інституції висвітлено у працях Коропатника І.М. та Шопіної І.М. [2]. Проте наявні дослідження не охоплюють концепцію повною мірою, що зумовлює потребу у всебічному та системному аналізі поняття «цивільно-військове співробітництво» в контексті чинного законодавства.

Наявні праці, попри їхній внесок у становлення доктрини ЦВС, не охоплюють усієї широти проблематики, що засвідчує потребу у поглибленому теоретико-правовому аналізі цього інституту в межах чинного законодавства. Визначення правової природи цивільно-військового співробітництва є важливим кроком для подальшої систематизації правових норм та удосконалення нормативної бази.

Розгляд поняття «цивільно-військове співробітництво» з правової позиції, зокрема його врегулювання у національному законодавстві, має особливе значення на сучасному етапі розвитку української державності, оскільки сприятиме подальшій систематизації нормативно-правової бази. У науковій літературі та актах міжнародних організацій існує широкий спектр підходів до трактування сутності цивільно-військового співробітництва.

Відповідно до доктрини НАТО, цивільно-військове співробітництво визначається як узгоджена координація та взаємодія між військовими підрозділами та цивільним середовищем, до якого належать місцеві громади, органи державної влади та неурядові організації, з метою забезпечення реалізації та підтримки цивільно-військових взаємин [49].

Усвідомлення важливості налагодження й підтримання такої взаємодії між військовою сферою та цивільними інституціями є ключовим для досягнення максимальної ефективності виконання завдань, що стоять перед Збройними Силами України. В умовах сучасних змін характеру військових операцій, необхідності нестандартних підходів та вміння командирів вибудовувати результативну співпрацю з цивільними структурами, цивільно-військова взаємодія набуває особливої актуальності [47].

Під об'єктами цивільного середовища варто розуміти цивільне населення, спектр його потреб і ступінь їх задоволення; громадські, міжнародні та неурядові організації; систему управління та її структуру; характер соціальних відносин і наявні конфлікти (політичні, економічні, соціальні, етнічні тощо); діяльність правоохоронних органів; виробничу сферу та трудові відносини; об'єкти інфраструктури життєзабезпечення й техногенно небезпечні комплекси; транспортну та торговельну мережі; банківський сектор; культурні та ментальні особливості регіону; інформаційні ресурси й загальний інформаційний простір; а також релігійні організації та взаємини між ними [55].

Проте ані ЦВС Збройних Сил України як сучасний і прогресивний напрям забезпечення застосування військ, що функціонує відповідно до стандартів армій держав-членів НАТО, ані його завдання, конкретні цілі чи принципи організації не мають законодавчого закріплення в Україні, навіть у сферах, які безпосередньо регулюють військові та соціально-правові відносини чи оборонну політику держави [61]. Натомість це поняття визначається нормами інших нормативно-правових актів — зокрема, Закону України «Про Збройні Сили України» від 06.12.1991 № 1934-XII [23], Закону України «Про оборону України» від 06.12.1991 № 1932-XII [22], а також Доктрини «Цивільно-військове співробітництво» [56], які встановлюють основні принципи та завдання взаємодії між військовими структурами й цивільним населенням. У науковому середовищі існує низка підходів і доктринальних трактувань цього поняття, що загалом не мають суттєвих розбіжностей між собою.

Закон України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року № 1932-ХІІ [22] містить чітке визначення цивільно-військового співробітництва. Згідно з пунктом 29 статті 1 цього нормативного акту, це комплекс заходів, що здійснюються Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями, створеними відповідно до законодавства України, для координації та взаємодії з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, організаціями, громадянами з метою створення сприятливих умов для виконання Збройними Силами України своїх завдань і функцій, у тому числі на території держави-агресора, а також інших заходів, спрямованих на формування оборонної свідомості та готовності до національного опору серед цивільного населення.

Цивільно-військове співробітництво охоплює діяльність, яку здійснюють збройні сили з метою налагодження взаємодії з цивільним середовищем для забезпечення умов, необхідних для ефективного виконання визначених завдань із застосуванням як військових, так і невійськових ресурсів [57]. Відповідно до Доктрини цивільно-військового співробітництва, цей термін трактується як системна та організована діяльність Збройних Сил України та інших елементів сектору оборони—командирів, начальників, органів військового управління, штабів різних рівнів, військових частин і підрозділів, а також військовослужбовців—спрямована на взаємодію з цивільними структурами задля створення сприятливих умов для реалізації покладених на них завдань із використанням військових і невійськових сил та засобів [56].

Суб'єктами системи Центрального військового командування є командири, начальники, штаби всіх рівнів, військові органи управління та інші сили і засоби цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України. До складу сил Центрального військового командування входять: командири (командири), начальники та їх заступники, керівники Збройних Сил та видів збройних сил, штабні офіцери, персонал підрозділів Центрального військового командування, а також інші посадові особи, які беруть участь у виконанні відповідних завдань.

До ресурсів Центрального військового командування належать усі майнові об'єкти та засоби, що перебувають у розпорядженні військового командування та використовуються для виконання завдань Центрального військового командування. Об'єктами системи Центрального військового командування є всі елементи цивільного середовища, на які спрямований відповідний вплив [56].

У вітчизняній правовій науці цивільно-військове співробітництво розглядається крізь призму національної безпеки і оборони, що визначається як сукупність заходів, спрямованих на встановлення та підтримання взаємодії між Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями, органами державної влади та місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, а також громадянами з метою комплексного забезпечення обороноздатності держави.

Отже, цивільно-військове співробітництво як правовий інститут розглядається крізь призму його правового регулювання. У науковій літературі воно найчастіше відноситься до сфери державного управління [1; 14], до системи національної безпеки та оборони [14; 54], або аналізується в контексті цивільно-правових відносин [41], норм адміністративного чи військового права [2; 21]. Лише його закріплення у нормативно-правових актах дає підстави визначати це поняття як правове — тобто як сукупність норм, що впорядковують взаємини між військовими структурами та цивільним населенням для досягнення визначених військових цілей.

Аналізуючи різні визначення ЦВС, можна встановити його ключову сутність: створення необхідних і сприятливих умов у цивільному середовищі для досягнення військових цілей шляхом організації та підтримання належного рівня взаємодії між військовими структурами та об'єктами цивільної сфери в районах виконання завдань підрозділами сектору безпеки й оборони України. Такий рівень взаємодії має забезпечувати успішне виконання військами (силами) визначених функцій [55].

Особливістю цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України є його «внутрішній» характер, на відміну від ЦВС у міжнародних миротворчих операціях. Тобто діяльність органів ЦВС здійснюється на території України та спрямована на роботу з власним населенням. Аналогічну модель «Domestic CIMIC» застосовують і країни-члени НАТО, використовуючи її всередині держави, наприклад, для ліквідації наслідків природних катастроф або стабілізації ситуації в прикордонних районах.

ЦВС Збройних Сил України виконує функції, притаманні CIMIC за стандартами НАТО, тобто фокусується на взаємодії з місцевими громадами та органами влади незалежно від їхнього ставлення до військових, і водночас діє виключно в межах української території.

Ще однією унікальною рисою українського CIMIC є співпраця з волонтерами та організаціями, що здійснюють транспортування тіл загиблих чи померлих військовослужбовців,— явище, яке вперше з'явилося у світовій практиці. У взаємодії з волонтерами керівництво ЦВС координує їхню діяльність, забезпечує безпеку роботи в районах бойових дій, а також організовує надання гуманітарної допомоги місцевому населенню та, за потреби, підрозділам Збройних Сил України [59].

Аналізуючи різні визначення ЦВС, можна встановити його ключову сутність: створення необхідних і сприятливих умов у цивільному середовищі для досягнення військових цілей шляхом організації та підтримання належного рівня взаємодії між військовими структурами та об'єктами цивільної сфери в районах виконання завдань підрозділами сектору безпеки й оборони України. Такий рівень взаємодії має забезпечувати успішне виконання військами (силами) визначених функцій [55].

Особливістю цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України є його «внутрішній» характер, на відміну від ЦВС у міжнародних миротворчих операціях. Тобто діяльність органів ЦВС здійснюється на території України та спрямована на роботу з власним населенням. Аналогічну модель «Domestic

СІМІС» застосовують і країни-члени НАТО, використовуючи її всередині держави, наприклад, для ліквідації наслідків природних катастроф або стабілізації ситуації в прикордонних районах.

ЦВС Збройних Сил України виконує функції, притаманні СІМІС за стандартами НАТО, тобто фокусується на взаємодії з місцевими громадами та органами влади незалежно від їхнього ставлення до військових, і водночас діє виключно в межах української території.

Ще однією унікальною рисою українського СІМІС є співпраця з волонтерами та організаціями, що здійснюють транспортування тіл загиблих чи померлих військовослужбовців,— явище, яке вперше з'явилося у світовій практиці. У взаємодії з волонтерами керівництво ЦВС координує їхню діяльність, забезпечує безпеку роботи в районах бойових дій, а також організовує надання гуманітарної допомоги місцевому населенню та, за потреби, підрозділам Збройних Сил України [59].

Ефективна реалізація цивільно-військового співробітництва ґрунтується на узгодженій взаємодії трьох рівнів: стратегічного, оперативного та тактичного. Проте відсутність базового закону ускладнює формування дієвої системи таких взаємозв'язків, що призводить до непорозумінь між учасниками співпраці на всіх рівнях. Стратегічний рівень передбачає розроблення політики, доктрин і нормативно-правових актів. Хоча доктрина вже чинна, нормативної деталізації бракує, що негативно впливає на оперативний рівень — планування та координацію воєнних операцій. Невідповідність законодавчим вимогам може напряду позначатися на результативності операцій та породжувати надмірну бюрократичну складову. Тактичний рівень — це безпосередня співпраця військових підрозділів із місцевими громадами та цивільними інституціями, яка здебільшого базується на взаємодопомозі й підтримці. Однак правова невизначеність обмежує можливість будувати такі відносини виключно в межах чинного нормативного поля.

У сучасних умовах національних безпекових загроз інститут цивільно-військового співробітництва набуває особливої ваги як механізм мобілізації ресурсів суспільства, зміцнення обороноздатності та формування довіри між громадянами та армією. Досвід АТО, ООС та повномасштабної війни наочно демонструє, що ефективна взаємодія цивільних і військових структур є вирішальною для виконання завдань із захисту населення та збереження територіальної цілісності держави.

З огляду на зростаючу актуальність цивільно-військової взаємодії, нагальною є потреба у прийнятті базового закону, який би врегулював ключові правовідносини у цій сфері, систематизував і об'єднав чинні норми, а також інтегрував відповідні положення міжнародного та національного права.

1.3. Шляхи взаємодії цивільного та військового управління

У сучасних умовах збройної агресії проти України питання взаємодії цивільного та військового управління набуває не лише безпекового, а й глибокого правового виміру. У центрі цієї взаємодії — пошук ефективного балансу між вимогами оборони держави та гарантіями прав і свобод громадян. Саме правові шляхи координації дій цивільних і військових структур визначають, наскільки успішно держава здатна протистояти загрозам, не порушуючи демократичних засад.

ЦВС є функцією збройних сил держав-членів НАТО, яка виконується як органами військового управління – на стратегічному та оперативному рівнях, так і військовими частинами та підрозділами – на тактичному рівні [54].

В основі такої взаємодії лежить конституційний принцип верховенства права, який передбачає підпорядкування всіх органів влади — як цивільних, так і військових — закону. Відповідно до статті 17 Конституції України, оборона держави є справою всього українського народу, однак організація оборони

здійснюється у межах, визначених законом. Це означає, що жодна структура не може діяти поза правовими рамками, навіть за умов воєнного стану.

Верховенство права у воєнний час є показником зрілості держави, адже воно визначає межі застосування сили і засвідчує підпорядкованість армії демократичному контролю [12].

Правове забезпечення цивільно-військової взаємодії в Україні формується цілим комплексом нормативних актів, який охоплює Конституцію України, низку законів, зокрема, «Про оборону України», «Про правовий режим воєнного стану», «Про національну безпеку України», підзаконних актів, які регламентують порядок діяльності органів місцевого самоврядування, військових адміністрацій та сил оборони. Кожен із цих актів визначає юридичні межі компетенції сторін і процедури їхньої співпраці. Військові адміністрації є правовим інструментом оперативного управління територіями під час воєнного стану, який дозволяє зберегти державну керованість, не руйнуючи систему місцевого самоврядування.

У своїй роботі вчений І.В. Ушаков вводить термін цивільно-військові відносини (ЦВВ). Усвідомлення повноважень органів державної влади, військового командування та цивільної влади у військовій сфері сприяє взаєморозумінню між цивільними та військовими учасниками, військовими та цивільними керівними органами, що, у свою чергу, дає змогу всім учасникам ЦВВ ефективно співпрацювати. З іншого боку, ЦВВ в Україні ще не досягли необхідної якості та удосконалення, бажаного рівня та координації. Як і в більшості країн світу, ЦВВ слід розглядати нарівні з політичними, фінансовими, національними, демографічними, духовними, мистецькими та іншими факторами, і має виконувати корисну функцію, що відповідає потребам українського народу [55]. Вбачається спільна взаємодія між державою, представниками громадянського суспільства і органами місцевого самоврядування, як суб'єктами ЦВВ. Такий достатньо широкий спектр головних

учасників дозволяє поглибити, посилити вказані перспективні напрямки розвитку такого виду відносин.

Цивільно-військові правовідносини визначаються як система правових зв'язків, що виникають між суб'єктами військової організації держави та цивільними органами управління в процесі реалізації функцій національної безпеки, оборони, соціального захисту військовослужбовців, а також під час участі Збройних Сил у міжнародних операціях.

З правової точки зору, ці відносини охоплюють: організаційно-управлінські (між Міністерством оборони та органами виконавчої влади, місцевого самоврядування); соціально-правові (пов'язані із захистом прав військовослужбовців, членів їхніх сімей, ветеранів війни); функціональні (у сфері забезпечення обороноздатності, мобілізаційної підготовки, територіальної оборони); міжнародно-правові (пов'язані з виконанням Україною міжнародних зобов'язань у сфері безпеки).

На думку експертів зі збройних сил передових держав світу, ЦВС є найбільш дієвим сегментом взаємовідносин між збройними силами, громадою та органами державної влади. Саме тому ЦВС (CIMIC) є функцією збройних сил держав-членів НАТО. Ця діяльність реалізується ними, як органами військового управління на стратегічному та оперативному рівнях, так і військовими частинами та підрозділами на тактичному рівні. Україна має розгалужену систему суспільних відносин у досліджуваній сфері правового регулювання. Одним із найважливіших завдань, які стоять перед нею, є забезпечення національної безпеки, досягнення стабільного розвитку та якісних суспільних відносин, вирішення яких вимагає усвідомлення всіх складових таких взаємовідносин [54].

Одним із визначальних правових засобів взаємодії є формування спільних координаційних структур — військових адміністрацій, які поєднують елементи державного управління та військового командування. Такі адміністрації забезпечують швидке реагування на виклики, залишаючись при цьому

підзвітними державним інституціям. З юридичної точки зору, це тимчасові органи, функціонування яких суворо обмежене законом та контролюється Президентом і Верховною Радою України.

Іншим важливим вектором розвитку є передача повноважень від цивільних органів державної влади до військових формувань у разі надзвичайних обставин або введення воєнного стану. Закон передбачає, що такі повноваження повинні бути чітко визначеними, пропорційними та ефективними. Це підтримує принцип правової визначеності та запобігає узурпації влади. Тому будь-яке рішення про обмеження прав громадян або зміну системи управління повинно мати законні підстави — указ, розпорядження чи постанову, прийняті відповідно до Конституції.

Правовий механізм обміну інформацією між цивільним та військовим керівництвом має першочергове значення. Це передбачає поширення інформації, розробку спільних заходів та координацію гуманітарних, логістичних та безпекових процесів. Закон України «Про національну безпеку України» чітко окреслює необхідність єдиної системи управління сектором безпеки та оборони, де військові структури повинні функціонувати у тісній співпраці з органами державної влади, місцевими громадами, правоохоронними органами та організаціями громадянського суспільства.

Не менш важливою є юридична відповідальність за діяльність у сфері цивільно-військового співробітництва. Українське законодавство встановлює дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність за перевищення повноважень, недбалість або бездіяльність у процесі спільного управління. Це створює механізм балансу сил, необхідний для підтримки правопорядку навіть під час бойових дій.

У міжнародному контексті цивільно-військове співробітництво (CIVIC) спирається на принципи, закріплені у Статуті ООН, документах НАТО та Гаазьких і Женевських конвенціях. Ці норми визначають гуманітарний вимір взаємодії — забезпечення захисту цивільного населення, дотримання прав

людини, сприяння відновленню інфраструктури. Українська практика поступово впроваджує ці стандарти у національне законодавство, наближаючи правову модель управління до євроатлантичних зразків.

Таким чином, правові шляхи взаємодії цивільного та військового управління — це складна система норм, процедур і гарантій, покликана забезпечити ефективність державної оборони без відступу від принципів законності. Право виступає не лише арбітром між цивільним і військовим сегментом, а й інструментом гармонізації їхніх дій в ім'я спільної мети — збереження державності, безпеки та гідності громадян.

Підсумовуючи проведений у першому розділі аналіз загальної характеристики цивільно-військового співробітництва в Україні можемо зробити такі висновки:

1. Структура національного ЦВС базується не тільки на доктрині НАТО, а й враховує вітчизняний досвід нашої держави. Українська система цивільно-військового співробітництва є основним каналом взаємодії між цивільним населенням та Збройними Силами в районах проведення бойових дій, в районах відведення військ, на лінії розмежування. Тому вкрай важливим є позитивний історичний досвід країн-членів НАТО. Проаналізувавши історичний розвиток ЦВС, можна констатувати, що національне ЦВС є унікальним, оскільки його органи були побудовані не зверху вниз, а навпаки. Це становить цінність для подальшого дослідження розвитку правового інституту ЦВС.

2. Основне визначення цивільно-військового співробітництва міститься в Законі України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року № 1932-XII[22]. Згідно з пунктом 29 статті 1 цього нормативного акту, це комплекс заходів, що здійснюються Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями, створеними відповідно до законів України, для координації та взаємодії з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, організаціями, громадянами з метою створення

сприятливих умов для виконання Збройними Силами України своїх завдань і функцій, у тому числі на території держави-агресора, а також інші заходи, спрямовані на формування оборонної свідомості та готовності до національного опору серед цивільного населення. Таким чином законодавець припинив дискусії з приводу висвітлення цієї дефініції і ввів однозначне поняття. Але попри це існує ряд проблем, які пов'язані із взаємодією цивільного населення з військовими. Їх вирішення може здійснюватися лише у законодавчій площині. Саме тому наголошується необхідність прийняття базового закону, який би кодифікував всі існуючі норми, що врегульовують ЦВС.

3. Шляхи взаємодії цивільного та військового управління відбуваються на різних рівнях: стратегічному, оперативному, тактичному. Їх ефективність залежить від дотримання принципу верховенства права, який забезпечується точним, без відхилень, здійсненням норм Конституції та низки законів України, які регламентують таку взаємодію.

Ряд науковців, серед яких І.В. Ушаков [54], вважають, що ЦВС не досягли необхідної якості взаємовідносин та координації дій. Тому потрібно посилити перспективні напрямки розвитку цього інституту на всіх рівнях, в тому числі і на законодавчому. Одним із засобів такої взаємодії є функціонування військових адміністрацій. Вони поєднують державне управління та військове командування.

Наступним важливим напрямком розвитку та ефективної взаємодії є передача повноважень від цивільних органів до військових формувань. Це запобігає узурпації влади та сприяє правовій визначеності. Саме тому рішення, що спонукають до обмеження прав громадян чи зміну системи управління повинно бути законно обґрунтованим. Важливим напрямком взаємодії є вільний обмін інформацією між цивільним та військовим управлінням. Юридична відповідальність є базовим елементом в механізмі ефективної взаємодії між військовим та цивільним управлінням, що створює систему балансу сил, необхідну для підтримки правопорядку.

РОЗДІЛ II. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

2.1. Основні нормативно-правові акти, які врегульовують цивільно-військові правовідносини в Україні

У сучасних надскладних умовах загрози національній безпеці України, які поєднують у собі два важливих напрямки: тривалі воєнні дії та необхідність всебічної інтеграції до європейського та євроатлантичного безпекового простору, питання правового регулювання цивільно-військових правовідносин набуває ключового значення. Ці відносини охоплюють широкий спектр соціально-правових зв'язків між військовими формуваннями, органами місцевого самоврядування і органами державної влади, громадянським суспільством, спрямованих на забезпечення ефективної взаємодії в умовах оборони, безпеки, кризового реагування та відновлення післявоєнного становища.

Нормативно-правове врегулювання досліджуваного інституту є складною системою, яка поєднує в собі норми багатьох галузей права, серед яких адміністративне, конституційне, міжнародне та інші. Їх комплекс формує базове правове підґрунтя для функціонування сектору безпеки і оборони, гарантування прав і свобод громадян, а також для забезпечення належного демократичного цивільного контролю над військовими структурами.

Конституція України, як нормативно-правовий акт, який має найвищу юридичну силу має фундаментальне значення. Вона встановлює правову основу взаємодії військових та цивільних інституцій. Як основний закон, що регулює всі сфери людського життя, вона встановлює основні правові засади функціонування ЦВС у нашій країні. Так, згідно зі статтею 17 Конституції України[9], захист суверенітету та територіальної цілісності України є відповідальністю всього Українського народу, а організація оборони та державної безпеки – завданням відповідних державних інституцій. Дійсно, саме у співпраці

всього Українського народу вбачається можливість ефективної взаємодії військових та цивільних структур. Однак, крім народу, у рамках ЦВС активно взаємодіють також військові та державні органи влади. Зокрема, до повноважень Верховної Ради України у сфері оборони належать затвердження структури та чисельності Збройних Сил та оголошення воєнного стану та миру (стаття 85 Конституції України). Президент України наділений повноваженнями Верховного Головнокомандувача відповідно до статті 106, а також повноваженнями оголошувати надзвичайний та воєнний стан. Кабінет Міністрів України має повноваження у сфері забезпечення обороноздатності та реалізації державної політики у сфері національної безпеки на підставі статті 116 Конституції України. Ці норми формують основу демократичного цивільного контролю над військовою організацією держави, що є визначальним компонентом принципів євроатлантичного управління обороною. Законодавча база України у сфері цивільно-військових правовідносин є широкою та охоплює низку спеціальних законів.

Одним із важливих нормативних актів у досліджуваній сфері є Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII[24]. Він окреслює принципи національної безпеки, структуру сектору безпеки та оборони, принципи демократичного цивільного контролю та систему стратегічного планування у цій сфері. Правові норми вказаного акту чітко визначають повноваження державних органів у сфері національної безпеки та оборони. Тут закладений механізм, основа для подальшої координації дій ЦВС, в цілому визначена політика та процедури органів державної влади в сфері забезпечення безпеки та оборони країни. Встановлюється система командування, управління та координації сил безпеки та оборони, а також запроваджується комплексний підхід до планування в цих сферах, який дозволяє здійснювати демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями безпеки та оборони.

Наступним основоположним нормативно-правовим актом є Закон України «Про оборону України» від 06.12.1991 № 1932-XII[22]. Цей документ був прийнятий досить давно і є одним із основоположних актів Верховної Ради України, який визначає основи оборони України. Тут визначаються засади оборони України, механізми підготовки держави до оборони. Встановлюються повноваження, функції та завдання військового командування, органів державної влади, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, обов'язки посадових осіб, а також права та обов'язки громадян у сфері оборони. Окрім цього, саме в даному нормативно-правовому акті у 2024 році було внесено зміни та введено чітке законодавче визначення поняття «цивільно-військове співробітництво». Також Розділі III вказаного нормативно-правового акту встановлює правила здійснення цивільного захисту.

Закон України «Про Збройні Сили України» від 06.12.1991 № 1934-XII [23] регламентує структуру, завдання, функції та принципи Збройних Сил, зокрема їхню взаємодію з іншими військовими формуваннями та органами влади. Серед основних складових діяльності Збройних Сил України Закон передбачає і цивільно-військове співробітництво, зокрема надання допомоги місцевим органам влади, наданні гуманітарної підтримки та підтримці громадського порядку та безпеки в районах проведення операцій (стаття 12 Закону). Ця правова база є значним кроком до інституціоналізації армії та суспільства.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII [25] врегульовує порядок введення в дію воєнного стану. Цей документ встановлює порядок взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування і військових формувань у таких умовах. По суті, велика частина функцій та завдань ЦВС, які визначені у Доктрині «Цивільно-військове співробітництво» визначається в цьому Законі, а саме, в частині взаємодії органів державної влади та військовими під час дії воєнного стану. Згідно зі статтями 4–7 Закону, під час воєнного стану створюється єдина

структура військового командування, в рамках якої органи державної влади, органи місцевого самоврядування та військові командування діють у тісній координації. У рамках цього ланцюга командування визначаються: роль військових адміністрацій (обласних, районних та міських), які поєднують цивільну та військову складові управління; порядок їхньої взаємодії з місцевими радами, органами виконавчої влади та центральними органами виконавчої влади.

Саме військові адміністрації стають організаційним ядром цивільно-військового співробітництва, оскільки забезпечують координацію рішень між військовими структурами та місцевими громадами.

Цей Закон не визначає безпосередньо термін «цивільно-військове співробітництво». Проте в ньому відображені основні принципи та правові механізми, які можна реалізовувати під час дії воєнного стану. Нормативно-правовий акт встановлює організаційно-правову модель для цивільно-військового співробітництва через діяльність військових адміністрацій, що поєднують функції цивільної влади та військового командування. Важливе значення для діяльності ЦВС в рамках правового поля є й те, що тут забезпечується єдина система координації, гуманітарної підтримки, обміну інформацією та міжнародного партнерства, що відповідає сучасній практиці цивільно-військових відносин у демократичних державах.

Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16.03.2000 № 1550-III [26] визначає правові підстави, порядок запровадження дій та припинення надзвичайного стану. Згідно із статтею 3 цього нормативно-правового акту, під час надзвичайного стану створюється система спеціальних органів управління та єдина державна вертикальна структура, в якій військові діють у тісній координації з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Це створює правову основу для цивільно-військового співробітництва, зокрема у таких формах як: спільне виконання завдань щодо забезпечення громадської безпеки; захист стратегічних об'єктів; допомога

населенню у разі стихійних лих, терористичних актів, збройних конфліктів; підтримка функціонування критичної інфраструктури.

Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 № 3543-ХІІ [27] прямо не врегульовує питання цивільно-військового співробітництва. Але він визначає механізми, підвалини для залучення цивільних ресурсів та органів управління для забезпечення обороноздатності держави. Тобто він створює нормативне підґрунтя для подальшого ефективного функціонування ЦВС. Саме тут підкреслюється обов'язок органів державної влади та органів місцевого самоврядування взаємодіяти з військовими та виконувати свою основну функцію для реалізації ефективної оборони держави.

Важливу роль у деталізації правових механізмів взаємодії між цивільними і військовими структурами відіграють укази Президента та постанови Кабінету Міністрів України.

Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» від 14.09.2020 № 392/2020 [51] має фундаментальне значення для визначення стратегічних пріоритетів держави у сфері національної безпеки, оборони та соціальної стабільності. Цей документ закладає концептуальні основи, що формують сучасну систему взаємодії між військовими структурами, органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадянським суспільством – саме це і становить основу цивільно-військового співробітництва (ЦВС).

У контексті цієї Стратегії цивільно-військове співробітництво розглядається не лише як інструмент забезпечення обороноздатності, а й як невід'ємний елемент розбудови всебічної національної стійкості. У документі наголошується, що державна безпека не може бути виключною функцією військових інституцій – вона вимагає активної участі цивільного сектору, громадян, волонтерських організацій, ЗМІ та навчальних закладів. Таким чином,

Стратегія закладає основу для розвитку партнерських відносин між Збройними Силами України та суспільством, що є одним із ключових принципів сучасного підходу до оборони демократичних держав.

Зокрема, у документі наголошується на необхідності посилення координації між відомствами безпеки та оборони та іншими складовими національної безпеки — економічною, інформаційною, соціальною та гуманітарною. Це безпосередньо пов'язано з концепцією ЦВС, оскільки така координація створює єдиний безпековий простір, у якому військові дії узгоджуються з потребами цивільного населення, а політичні рішення ґрунтуються на військових та соціальних чинниках.

Указ Президента також надає пріоритет розвитку людського потенціалу, освіти, патріотичному вихованню та підвищенню довіри громадян до державних інституцій. Усе це є складовими ефективного цивільно-військового співробітництва, оскільки саме довіра та громадська обізнаність формують готовність населення до взаємодії з військовими структурами в кризових ситуаціях.

Крім того, у Стратегії наголошується на необхідності інтеграції України в систему колективної безпеки, зокрема через співпрацю з НАТО. Цей напрямок також передбачає розвиток національної системи цивільно-військової взаємодії відповідно до стандартів Альянсу, де головним принципом є взаємна підтримка між армією та цивільними інституціями. Таким чином, Указ Президента України від 14 вересня 2020 року не лише окреслює стратегічні основи державної безпеки, а й створює методологічну основу для розвитку цивільно-військового співробітництва як системного елемента сучасної політики безпеки. Такий підхід наголошує на тому, що оборона держави є спільною справою всього суспільства, а ефективна взаємодія між цивільними та військовими структурами є гарантією національної стійкості та перемоги в сучасних гібридних конфліктах.

Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки

України» від 25 березня 2021 року № 121/2021 [52] став ключовим нормативно-правовим актом, що визначає нову парадигму забезпечення обороноздатності держави в контексті сучасних викликів, які постали перед Україною. Цей документ формує комплексний підхід до побудови оборони, заснований на принципах всебічної оборони, соціальної стійкості та інтеграції цивільних та військових зусиль. Саме в цьому контексті Стратегія воєнної безпеки України забезпечує чітку правову основу для розвитку та функціонування системи цивільно-військового співробітництва (ЦВС).

У документі зазначено, що забезпечення оборони держави в сучасних умовах неможливе без ефективної взаємодії військових формувань з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, громадськими об'єднаннями та громадянами. Такий підхід відповідає принципам демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, що є одним з фундаментальних постулатів Стратегії. Цивільно-військове співробітництво в цьому контексті тлумачиться як систематична діяльність, спрямована на зміцнення взаємної довіри, забезпечення громадської підтримки армії та залучення цивільних ресурсів до виконання завдань оборони держави. Стратегія наголошує на необхідності створення умов для інтеграції цивільних структур у систему оборонного планування, реагування на кризи та ліквідації наслідків військових дій. Ці положення фактично формують правову основу для участі цивільного населення в територіальній обороні, гуманітарній допомозі, інформаційних контрзаходах та забезпеченні стабільного функціонування життєво важливої інфраструктури. Це розкриває практичний сенс цивільно-військового співробітництва, яке охоплює як організаційно-правові, так і соціальні виміри.

Важливим аспектом Стратегії воєнної безпеки є її спрямованість на впровадження стандартів НАТО. У документі чітко зазначено, що система оборони України має розвиватися відповідно до принципів та підходів, що застосовуються в державах-членах Альянсу, зокрема у сфері цивільно-

військового співробітництва. Це означає, що держава прагне створити ефективну систему комунікації між військовим та цивільним середовищем, здатну своєчасно інформувати населення, формувати позитивне сприйняття діяльності Збройних Сил та сприяти соціальній стабільності в умовах воєнної небезпеки. У документі особлива увага приділяється розвитку людського потенціалу, патріотичному вихованню та інформаційній культурі, які безпосередньо впливають на ефективність діяльності ЦВС. Наголошується, що сила держави полягає не лише у військових технологіях чи мобілізаційних ресурсах, а й у єдності народу, його готовності співпрацювати з армією, підтримувати оборонну політику та брати участь в обороні країни.

Указ Президента України від 25 березня 2021 року, яким затверджено Стратегію воєнної безпеки, законодавчо закріплює принципи, механізми та напрямки розвитку цивільно-військового співробітництва як складової системи національної безпеки. Він визначає ЦВС не як допоміжний, а як стратегічний інструмент зміцнення обороноздатності держави, забезпечення взаєморозуміння між армією та суспільством, побудови моделі всебічної оборони, де кожен громадянин стає активним учасником оборони України.

Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 20 серпня 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» від 17.09.2021 № 473/2021 [53] визначив формування сучасної оборонної політики країни. Були перелічені основні принципи щодо організації системи управління, серед яких демократичний цивільний контроль, відокремлення функцій держави з формування державної політики у сфері оборони від функції її реалізації, об'єднаний характер операцій та інші. Визначаються загальні напрямки впровадження воєнної політики України в сучасних умовах ведення бойових дій, після повномасштабного вторгнення. Окреслюється модель Збройних Сил України та інших складових сил оборони і вимоги до її побудови на майбутній вектор розвитку до 2030 року. Визначаються базові можливості ЗСУ, а також цілі, завдання та місію на період до 2025 року.

Всеохоплююча оборона України є основою Стратегії воєнної безпеки України та передбачає використання всього потенціалу держави та суспільства, здійснення превентивних дій, стійкого опору та застосування всіх форм і способів збройної боротьби у багатовимірному просторі з дотриманням норм і принципів міжнародного права.

На військово-відомчому рівні запроваджено Доктрину «Цивільно-військове співробітництво» (ВКП 9-00(01).01) [56] у формі доктринальних документів. Вона була затверджена Генеральним штабом Збройних Сил України 1 липня 2020 року. В цьому документі окреслено, що він визначається, як «найвищий документ в ієрархії цивільно-військового співробітництва», хоча й «є системою поглядів на сутність, роль та місце цивільно-військового співробітництва у повсякденній діяльності та в ході застосування Збройних Сил України та інших складових сил оборони у разі... збройного конфлікту» [61]. Проте доктрина не входить у ієрархію нормативно-правових актів і носить скоріше рекомендаційний характер. Тому тут слід відзначити, що це є нетиповим для міжвідомчого врегулювання цивільно-військових правовідносин. Тобто, ще раз підкреслюється відсутність базового основоположного закону, який би врегулював саме на нормативно-правовому рівні ЦВС та всі правовідносини, які виникають у цій сфері.

Важливим нормативним документом у сфері військової діяльності є Положення «Про цивільно-військове співробітництво Збройних Сил України», затверджене Наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 20.12.2017, № 446 [38], в якому визначається поняття та мета ЦВС, чітко встановлюються завдання, структура, функції ЦВС ЗСУ. Регламентується організація діяльності ЦВС ЗСУ. Проте за ієрархією нормативних актів вказаний документ не має таку ж силу, як закон. В цьому вбачається ряд проблем. Оскільки інші вже діючі Закони можуть створювати колізійні ситуації у взаємодії з Положенням. Окрім цього, кожна військова частина на основі вказаного документу розробляє свої положення про відділення та про групу цивільно-

військового співробітництва штабу військової частини відповідно. Тобто, кожне локальне положення в своєму змісті не суперечить нормам законодавства, але й не гарантує виникнення правової невизначеності щодо правовідносин у сфері ЦВС.

За словами правознавця В.В. Шульгіна, який аналізував правове регулювання ЦВС, проведений науковий аналіз законодавства України у досліджуваній сфері показав, що в українському правовому полі існують суттєві недоліки. Було виявлено концептуальну невизначеність та дублювання завдань і функцій у сфері цивільно-військового співробітництва, як у складі Збройних Сил України, так і інших складових сил безпеки та оборони держави. Тому сьогодні, в умовах особливого періоду (під час підготовки та проведення військових операцій), органи та підрозділи ЦВС виконують (дублюють) функції місцевих органів влади (місцевого самоврядування, місцевих адміністрацій) без достатніх правових підстав; командирів (начальників) та їх заступників, зокрема з питань інженерного, морально-психологічного, логістичного та медичного забезпечення; волонтерських (громадських) організацій та інших [61].

Сьогодні Україна активно розбудовує систему правового регулювання цивільно-військової взаємодії, орієнтуючись на стандарти НАТО та принципи належного врядування. Зокрема: здійснюється реформування системи оборонного планування за стандартами НАТО (NATO Defense Planning Process); створено інституційні механізми цивільного контролю – Комітет Верховної Ради з питань національної безпеки, РНБО, Урядовий офіс європейської та євроатлантичної інтеграції (самостійний структурний підрозділ Секретаріату КМУ); посилюється роль місцевих державних адміністрацій у координації територіальної оборони; удосконалюється правова база функціонування добровольчих формувань територіальної оборони.

Проте система нормативно-правового забезпечення цивільно-військових правовідносин в Україні є недосконалою. Вона багаторівнева та включає конституційні, законодавчі, підзаконні та міжнародно-правові норми, що є,

безперечно, позитивним моментом у досліджуваному питанні. Її розвиток спрямований на забезпечення ефективної взаємодії цивільних і військових структур у питаннях оборони, безпеки, соціального захисту та відновлення після воєнних дій. Та на практиці все ж не вистачає єдиного базового закону, який би зміг увібрати в себе всі правові норми, які врегульовують питання цивільно-військових правовідносин.

В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації важливим завданням залишається подальше вдосконалення правового регулювання цивільно-військової взаємодії на основі принципів верховенства права, прозорості та підзвітності військових структур громадянському суспільству.

Таким чином, основні нормативно-правові акти, що регулюють цивільно-військові правовідносини, створюють фундамент для побудови сучасної оборонної системи України, яка відповідає міжнародним стандартам і водночас зберігає пріоритет прав людини, демократичних цінностей та національного суверенітету. Але це не є довершеним остаточним, єдиним варіантом правового врегулювання ЦВС. Подальша кодифікація існуючих норм сприятиме ефективнішому функціонуванню структури ЦВС в Україні.

2.2. Міжнародно-правове забезпечення цивільно-військового співробітництва

В умовах сучасних глобальних викликів — збройних конфліктів, гібридних загроз, гуманітарних криз — питання міжнародно-правового забезпечення цивільно-військового співробітництва (ЦВС) набуває ключового значення. Сфера взаємодії між військовими структурами та цивільними інституціями давно вийшла за межі національних юрисдикцій і перетворилася на елемент колективної системи безпеки.

Для України, яка з 2014 року перебуває в умовах тривалого збройного конфлікту, норми міжнародного права, що регулюють цивільно-військове співробітництво, стали не лише правовим орієнтиром, а й практичним інструментом стабілізації ситуації в районах бойових дій, підтримки цивільного населення, координації дій із міжнародними партнерами.

Слід зазначити, що ряд науковців, серед яких Лухтан А.І., Зіняк Л.В. [17;8] виділяють поняття «міжнародне військове співробітництво». Ця дефініція не є об'єктом даного дослідження, але вона тісно пов'язана з ним. Оскільки міжнародне військове співробітництво – це більш широка категорія, яка вміщає у себе, в тому числі, питання міжнародного правового врегулювання ЦВС.

Дослідник Лухтан А.І. в своїй дисертації наводить таке визначення міжнародного військового співробітництва – це «зовнішньополітична діяльність центральних органів виконавчої влади, що в межах своєї компетенції реалізують державну політику у сфері оборони та безпеки, щодо встановлення і розвитку зносин з відповідними органами іноземних держав, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародного права згідно з чинним законодавством України, принципами та нормами міжнародного права» [17]. Він вбачає перспективним напрямком удосконалення та дослідження міжнародного правового врегулювання ЦВС.

Науковець Зіняк Л.В. під «міжнародно-правовим військовим співробітництвом України» розуміє комплекс організаційно-правових заходів держави, спрямованих на участь у міжнародних правовідносинах із метою посилення національної обороноздатності, а також зміцнення та захисту міжнародного миру та безпеки, що реалізується шляхом залучення Збройних Сил України та здійснюється на основі загальновизнаних принципів і норм міжнародного права з урахуванням її міжнародних зобов'язань [8].

Вивчення міжнародно-правових засад цивільно-військової взаємодії тісно пов'язане з міжнародним військовим співробітництвом, як конкретне і загальне. Тому аналізуючи в цілому правове регулювання на міжнародному рівні ЦВС, не

потрібно відкидати ті міжнародні документи, які дають змогу окреслити нормативні межі роботи військових формувань у контакті з цивільними структурами, а також намітити шляхи вдосконалення національної правової системи відповідно до критеріїв міжнародного права та НАТО в більш широкому сенсі.

Під цивільно-військовим співробітництвом у міжнародно-правовому розумінні мають на увазі сукупність зв'язків між військовими силами, мирними жителями, державними й недержавними організаціями, спрямовану на гарантування безпеки, збереження спокою, гуманітарну підтримку, стабілізацію та відбудову після збройних зіткнень.

Така співпраця врегульовується нормами міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини, а також норми, що впорядковують діяльність міжнародних організацій у галузі безпеки та захисту — насамперед ООН, НАТО, ОБСЄ, ЄС.

У системі міжнародного права ЦВС сприймається як міжгалузевий інститут, що об'єднує положення міжнародного гуманітарного права, права міжнародних організацій, а також нормотворчі практики миротворчих операцій.

Базові принципи цивільно-військової взаємодії закладені у Статуті Організації Об'єднаних Націй (1945 р.)[46], який визначає мету підтримання міжнародного миру й безпеки, врегулювання спорів мирними засобами та заборону застосування сили проти територіальної цілісності або політичної незалежності держав. Саме з цього принципу випливає необхідність організованої координації між військовими структурами та цивільними інституціями.

На практиці механізми ЦВС реалізуються через миротворчі операції ООН. Проте існує ряд міжнародно-правових договорів, учасником яких є Україна, які допомагають врегульовувати сферу безпеки, що безпосередньо впливає на формування національного законодавства щодо цивільно-військових правовідносин.

Важливими міжнародними актами для врегулювання ЦВС (CIMIC) стали Гаазькі конвенції 1907 року, які визначили правила ведення воєнних дій і захист цивільної інфраструктури. Загалом вказані міжнародні договори утвердили три системні положення, що лягли в основу майбутніх моделей цивільно-військової взаємодії. Зокрема, це стосується того, що військова влада не могла ігнорувати потреб та прав цивільного населення. Невід'ємною частиною ведення війни стало контактування і комунікація з цивільним населенням. Базовим аспектом моделі взаємодії між цивільними та військовими вважається захист цивільного середовища, який є ключовим елементом законності дій армії.

Таким чином, ще задовго до появи Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів 1977 року, саме Гаазькі документи заклали теоретичний фундамент для сучасного CIMIC, визначивши юридичні рамки відносин між військовими та цивільним населенням.

Гаазькі конвенції 1907 року не містять поняття «цивільно-військового співробітництва» у сучасному сенсі, проте вони стали першим міжнародним актом, який на нормативному рівні окреслив зобов'язання військової влади щодо цивільного населення та місцевих інституцій у зоні конфлікту. Саме ці норми стали історичними передумовами розвитку інституту CIMIC, вплинувши на подальшу кодифікацію гуманітарного права і практику сучасних військових операцій, у тому числі на трансформацію системи цивільно-військової взаємодії в Україні.

Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року є важливими міжнародними договорами, які врегульовують захист цивільного населення під час збройних конфліктів, що безпосередньо впливає на правове поле цивільно-військової взаємодії.

Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року [6;7] становлять фундамент сучасного міжнародного гуманітарного права, визначаючи межі допустимого під час збройних конфліктів та механізми захисту осіб, які не беруть або перестали брати участь у воєнних діях. Хоча ці документи,

як і Гаазькі конвенції, не виокремлюють окремої дефініції «цивільно-військове співробітництво» (CIMIC), проте вони створюють правову основу, на якій ґрунтується відповідний інститут у сучасних державах, зокрема в Україні.

Женевські конвенції встановили універсальний стандарт захисту особи в умовах війни. Їхній ключовий принцип — гуманність — передбачає, що військові повинні діяти так, аби зменшити страждання та забезпечити базові умови життя цивільних під контролем або у зоні бойових дій.

Додаткові протоколи I та II до Женевських конвенцій суттєво розширили і конкретизували вимоги щодо захисту цивільних. Протокол I, який регулює міжнародні збройні конфлікти, запровадив поняття «захист цивільних осіб від небезпек воєнних дій», встановив норми щодо гуманітарного доступу, визначив обов'язки сторін щодо забезпечення інтересів населення у зонах операцій. Протокол II, що стосується неміжнародних конфліктів, підкреслив потребу в координації між державними органами та військовими формуваннями для мінімізації шкоди цивільним.

Таким чином, у міжнародному праві сформувався комплекс норм, які вимагають від сторін конфлікту структурувати взаємодію з цивільним середовищем — і саме це стало концептуальною передумовою розвитку CIMIC.

Україна, інтегруючи стандарти НАТО, розвинула власну модель цивільно-військового співробітництва у Збройних Силах України. Вона ґрунтується на трьох базових принципах, які прямо впливають із вказаних конвенцій. Першим принципом, який передбачений IV Женевською конвенцією та Додатковими протоколами, є захист цивільного населення. Тобто, ЦВС в Україні забезпечує евакуацію, інформування населення, узгодження гуманітарних коридорів, сприяє роботі волонтерських та міжнародних гуманітарних місій. Другий принцип — сприяння діяльності гуманітарних організацій — в українських умовах включає супровід гуманітарних конвоїв, координацію дій з міжнародними організаціями, громадським сектором. Стабілізація територій та взаємодія з місцевими громадами — третій важливий принцип, що відповідає підходу міжнародного

гуманітарного права щодо забезпечення базових умов життя та мінімізації наслідків війни для цивільних. Сили СІМІС беруть участь у відновлювальних роботах, оцінці гуманітарних потреб, підтримці місцевого управління на деокупованих територіях.

Ключовими документами щодо функціонування гендерного компонента в інституті ЦВС є Резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 (2000) [42], № 1820 (2008)[43], № 1888 (2009)[44] та ряд інших актів. Вони визначають гуманітарні аспекти ЦВС, зокрема залучення жінок до миротворчих процесів, захист цивільного населення та забезпечення гендерного балансу у сфері безпеки.

Ці документи утворюють фундамент міжнародно-правової системи координації дій цивільних і військових структур у кризових регіонах, які пов'язані з участю жінок у міжнародних цивільно-військових операціях.

Зокрема, у Резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 йдеться мова про роль жінки у політиці безпеки. Для запобігання та врегулювання конфліктів, розбудові миру, вкрай важливим є участь жінок у цих процесах на всіх рівнях: міжнародному, регіональному, національному. Цей міжнародно-правовий акт є інституційною рамкою для інтеграції жінок до безпекового сектору. Держави-члени ООН активно закликають залучати жінок до різного роду військових та поліцейських операцій. Очевидно, що сюди включається і діяльність ЦВС.

28 жовтня 2020 року Уряд України прийняв рішення про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року [42], розроблений Мінсоцполітики у тісній співпраці з центральними та місцевими органами виконавчої влади, міжнародними партнерами та 18 громадськими організаціями. У цьому документі враховуються міжнародні зобов'язання України щодо дотримання прав людини та гендерний компонент.

Якщо розглядати міжнародно-правове забезпечення діяльності ЦВС (СІМІС) у рамках співпартнерства з НАТО, то в даному випадку є чітка врегульована нормативна база.

Основу становлять стандарти STANAG (Standardization Agreements). Зокрема, STANAG 2540 [67] – визначає принцип та структуру органів цивільно-військового співробітництва у збройних силах держав-членів НАТО. АJP-9 «Allied Joint Doctrine for Civil-Military Cooperation» [66] – головний доктринальний документ НАТО, який формулює цілі, завдання та принципи ЦВС під час операцій Альянсу.

Згідно з АJP-9, цивільно-військове співробітництво спрямоване на досягнення гармонії між військовими діями та цивільними потребами населення у зонах конфліктів, забезпечення ефективного управління, стабілізації та відновлення після бойових дій.

Україна, як держава-партнер НАТО, здійснює поступову імплементацію цих стандартів у свою національну систему оборонного планування.

В Європейському Союзі питання цивільно-військового співробітництва регулюються в межах Спільної політики безпеки та оборони.

Для України ці стандарти є орієнтиром у процесі адаптації національного законодавства до норм ЄС, зокрема в контексті виконання Угоди про асоціацію Україна – ЄС (2014 р.) та участі у спільних місіях ЄС.

Таким чином, міжнародно-правове забезпечення ЦВС в Україні має гібридний характер — поєднує елементи міжнародного публічного права, гуманітарного права та стандартів безпекового співробітництва.

Сучасні тенденції розвитку міжнародно-правової системи ЦВС визначаються кількома факторами. Зміщення акценту з миротворчих місій на операції з підтримання стабільності — потребує розширення правового поля співпраці між військовими структурами та місцевими органами влади. Гуманітаризація міжнародного права — зростання ролі МГП у регулюванні поведінки військових підрозділів під час кризових операцій. Євроатлантична інтеграція України зумовлює потребу гармонізації національних нормативних актів із STANAG, АJP-9, доктринами НАТО.

Виклики гібридної війни потребують створення правових механізмів взаємодії військових із цивільним населенням у середовищі інформаційних, кібератак та дезінформації.

У цьому контексті ЦВС виступає не лише інструментом гуманітарного реагування, а й складовою інформаційної та соціальної стійкості держави.

Міжнародно-правове забезпечення цивільно-військового співробітництва є складною системою, що інтегрує норми міжнародного гуманітарного права, документів ООН, стандартів НАТО, актів ЄС і національних законодавчих актів. Його мета — забезпечення правової основи взаємодії військових і цивільних структур у процесі підтримання миру, гуманітарної допомоги, відновлення та розбудови постконфліктного середовища.

Для України міжнародно-правові норми ЦВС мають подвійне значення: вони визначають рамки поведінки військових у зоні конфлікту та слугують орієнтиром для реформування національної системи безпеки відповідно до євроатлантичних стандартів.

Подальший розвиток правового регулювання цивільно-військового співробітництва має відбуватися в напрямі імплементації оновлених стандартів НАТО STANAG у національне законодавство, посилення правових гарантій діяльності гуманітарних організацій у зоні бойових дій та створення чітких механізмів координації дій військових і цивільних структур під час кризових ситуацій.

Отже, міжнародно-правове врегулювання ЦВС є необхідною передумовою формування ефективної, гуманної, правової системи національної безпеки України, інтегрованої у європейський і світовий безпековий простір.

Підсумовуючи проведений у другому розділі аналіз ефективності правового регулювання цивільно-військового співробітництва, можемо зробити такі висновки:

1. Існує низка нормативно-правових актів, які комплексно врегульовують різні аспекти взаємодії між цивільним та військовим управлінням. Зробивши науковий аналіз діючих законів, указів, розпоряджень, положень, доктрин, концепцій та стратегій, дійшли до висновку, що вкрай важливим на сучасному етапі розвитку ЦВС є кодифікація правових норм, що врегульовують досліджувану сферу. Адже існуюча концептуальна невизначеність та дублювання завдань і функцій у сфері цивільно-військового співробітництва, як у складі Збройних Сил України, так і інших складових сил безпеки та оборони держави є перешкодою до ефективної співпраці. Сьогодення диктує нові жорсткі умови, що потребують врегулювання на законодавчому рівні таких функцій ЦВС, які вони виконують як повноваження органів місцевого самоврядування чи органів державної влади, вирішуючи питання інженерного, морально-психологічного, логістичного та медичного забезпечення, волонтерських (громадських) організацій та інших.

2. Аналізуючи міжнародно-правове забезпечення цивільно-військового співробітництва можна узагальнити, що Україна чітко взяла вектор на дотримання стандартів НАТО та досягла у цьому напрямку певних успіхів. Євроатлантична інтеграція України зумовлює потребу гармонізації національних нормативних актів із STANAG, AJP-9, доктринами НАТО. Стосовно механізмів ЦВС визначено, що у національній правовій системі триває процес узгодження впровадження ЦВС, як частини міжвідомчої (сил безпеки та оборони України) системи ЦВС, з міжнародно-правовими актами за загальноєвропейськими стандартами. Оскільки Гаагські конвенції 1907 року та Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року не встановили концепції цивільно-військового співробітництва у прямому значенні. Однак вони створили гуманітарну та правову рамку, що визначає обов'язки військових щодо цивільного населення та гуманітарних організацій.

РОЗДІЛ III. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИВІЛЬНО- ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

3.1. Розвиток інституту цивільно-військового співробітництва під час російсько-української війни

Військова агресія проти України, яка розпочалася у 2014 році та досягла свого апогею після 24 лютого 2022 року, спонукала до утворення нового середовища, в якому розвиток інституцій взаємодії між державою, цивільним населенням та оборонним сектором став життєво важливим. У цьому контексті інститут цивільно-військового співробітництва (ЦВС) вважається визначальним засобом забезпечення стабільності, об'єднання ресурсів, захисту мирних жителів та систематичної підтримки функціонування державних та гуманітарних організацій у зонах бойових дій. По суті, ЦВС відображає гібридний характер сучасних військових конфліктів, де межі між військовою та цивільною сферами розмиті, а ефективність оборонних операцій нерозривно пов'язана із довірою населення та мужністю кожного громадянина.

ЦВС прийнято вважати системним компонентом, який ще з 2013 року почав розвиватися як інституція управління обороною. Зміни в нормативно-правовій базі, трансформація організаційної структури, інтеграція стандартів НАТО та формування механізмів багатосторонньої координації з гуманітарними організаціями свідчать про динамічний розвиток, який сформував якісно новий початок ефективної взаємодії у системі національної безпеки.

Цей розділ наукового дослідження присвячений аналізу ключових етапів становлення та розвитку ЦВС в Україні під час активної фази російсько-української війни. Визначення функцій, повноважень, практичної ролі та перспектив росту відповідно до сучасних викликів набуває особливого значення для взаємодії між цивільними та військовими елементами. Адже не можливо

розкрити в повному обсязі питання правового врегулювання ЦВС, не проаналізувавши сучасний етап розвитку цього інституту в контексті ведення воєнних дій на території України, в умовах збройного конфлікту.

ЦВС розглядається як системна, планомірна діяльність ЗСУ та інших складових сил оборони, сукупність правових, організаційних та комунікаційних інструментів взаємодії військового керівництва з державними органами, місцевим самоврядуванням, міжнародними інституціями та цивільним населенням у зонах збройного конфлікту і поза ним. Теоретичною основою цього комплексного поняття слугують три основні принципи. Перший принцип базується на ідеї безпекового середовища для людини. Тобто, під час дії воєнного стану об'єктом захисту є не лише територія держави, а й права, свободи, спосіб та умови життя населення. З цієї точки зору, армія відіграє не лише оборонну роль, але й соціальну та комунікативну.

По-друге, ЦВС базується на принципах демократичного цивільного контролю, згідно з якими військові структури повинні функціонувати у тісній співпраці з цивільними інституціями, забезпечуючи їхню відкритість, підзвітність та передбачуваність. Саме в такому напрямку розвивається сучасне українське ЦВС. Важливі позиції закріплені у Положеннях про відділення та про групу цивільно-військового співробітництва штабу військової частини. Зокрема, одним із завдань є організація та підтримання цивільно-військової взаємодії з суб'єктами цивільного середовища в інтересах військової частини; взаємодія з громадськими організаціями, благодійними фондами, волонтерами, координація їх діяльності з надання робіт та послуг, правничої та інших видів допомоги військовослужбовцям [38;39].

Третій принцип базується на тому, що інститут ЦВС є частиною гібридної тактики сучасної війни, спрямованої на зміцнення національної стійкості, зменшення впливу дезінформації та підтримку соціальної злагоди та довіри громадськості до уряду.

Нормативно-правова база для ЦВС під час російсько-української війни формувалася на основі законів про національну оборону, правової структури воєнного стану, діяльності Збройних Сил України, а також підзаконних актів Міністерства оборони. Значну роль відіграли стратегічні документи — Стратегія національної безпеки[51], Стратегія воєнної безпеки[52] та інші документи, які визначили ЦВС як один із пріоритетних векторів розвитку оборонного сектору.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації стало каталізатором стрімкого зростання ролі ЦВС. З'явилися нові функції, які раніше практично не існували в Україні. Зокрема, до них можна віднести такі: координації проведення заходів з питань відновлення пошкодженої, зруйнованої інфраструктури у регіоні та забезпеченні стабільності і нормалізації життя цивільного населення; координації зусиль місцевих органів влади, громадських і міжнародних організацій щодо збалансованого використання наявних ресурсів для забезпечення допомоги цивільному населенню під час введення правового режиму надзвичайного чи воєнного стану, участі в стабілізаційних (антитерористичних) операціях, операціях з підтримання миру і безпеки та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій; організації та координації проведення комплексу заходів щодо запобігання випадкам блокування військових колон представниками місцевого населення під час переміщення військ (сил) на маршрутах слідування; оповіщенні місцевого населення про пункти збору тимчасово переміщених осіб та евакуації місцевого населення з району проведення бойових дій; організації і проведенні заходів з пошуку, вилучення (ексгумації) та транспортування тіл (останків) зниклих безвісти (загиблих) військовослужбовців Збройних Сил України; проведенні заходів щодо обміну (поверненню) незаконно позбавлених волі (полонених) військовослужбовців Збройних Сил України; організації роботи з сім'ями військовослужбовців, зниклих безвісти (загиблих) під час запровадження заходів правового режиму надзвичайного та воєнного стану, стабілізаційних (антитерористичних) операціях, операціях з підтримання миру і безпеки [38].

У 2022–2023 роках діяльність ЦВС стала одним з основних факторів, що забезпечують функціонування прифронтових громад під час інтенсивних бойових дій. Саме підрозділи ЦВС забезпечували оперативний аналіз гуманітарної ситуації, координацію гуманітарної допомоги та мінімізацію впливу ворожої пропаганди на місцеве населення.

Одним із найважливіших напрямків роботи ЦВС є забезпечення безпеки цивільного населення, включаючи евакуацію, супровід гуманітарних конвоїв та надання першої медичної допомоги. Мобільні групи ЦВС відповідають за організацію логістичної підтримки, оцінку загроз та координацію з місцевими адміністраціями та міжнародними партнерами.

Підрозділи ЦВС виступають інформаційними посередниками між армією та суспільством. Вони забезпечують інформування населення про ризики безпеки та процедури, підтримку моральної стійкості цивільного населення.

Комунікаційна роль є критично важливою для побудови довіри між громадянами та Збройними Силами України. Тому ЦВС забезпечує виконання цієї функції під час російсько-української війни ефективно, реалізуючи боротьбу з ворожою дезінформацією.

ЦВС слугує засобом міжвідомчої співпраці. Його підрозділи взаємодіють з органами влади різних рівнів; місцевими військовими адміністраціями; міжнародними гуманітарними організаціями; благодійними фондами та волонтерами; правоохоронними органами.

Саме завдяки системі ЦВС гуманітарна інфраструктура у прифронтових регіонах змогла ефективно функціонувати.

Для зайняття населених пунктів першими представниками влади часто є групи з цивільно-військового співробітництва. Вони виконують завдання, пов'язані з оцінкою гуманітарних потреб; відновленням функціонування критичної інфраструктури; налагодженням взаєморозуміння між місцевою владою та військовими підрозділами; забезпеченням задоволення основних людських потреб.

У сучасному світі війна ведеться не лише на полі бою, а й у публічній сфері. Інформація стала одним із найважливіших напрямків роботи ЦВС.

Підрозділи ЦВС наполегливо працюють над фіксацією та документуванням воєнних злочинів; інформуванням громадськості про правила безпеки; протидією пропаганді та подоланням паніки; підготовкою інформаційних звітів для місцевих адміністрацій та громад.

Ця сфера була особливо важливою в перші місяці після вторгнення, коли населенню потрібна була чітка інформація про безпечні маршрути, наявність гуманітарних коридорів та варіанти евакуації.

Україна активно впроваджує принципи ЦВС відповідно до стандартів НАТО. Ключовими напрямками впровадження в цій сфері залишаються покращення аналітичної оцінки гуманітарної ситуації; використання «трикомпонентної» моделі: підтримка військових операцій, допомога цивільним установам та створення основи для цивільного управління; участь у спільних маневрах та навчанні; розробка системи підготовки особового складу на основі курсів НАТО.

Міжнародна співпраця у сфері CIMIC дозволила створити гуманітарні маршрути відповідно до міжнародних стандартів безпеки; досягти продуктивної координації з ООН, ЄС та Червоним Хрестом; прийняти стабілізаційні місії від інших країн.

Не дивлячись на визначні досягнення, цивільно-військове співробітництво як правовий інститут стикається з низкою важливих проблемних питань, які потребують швидкого вирішення.

Найперша проблема, яка загострилася після повномасштабного вторгнення РФ – це збільшення обсягу завдань, яке вимагає значного розширення штату співробітників структури ЦВС. Водночас, професійна підготовка забезпечується не в усіх навчальних закладах; відсутні спеціалізовані навчання з кризової комунікації; відсутні стандартизовані програми для представників ЦВС.

Російська Федерація постійно застосовує тактику психологічної війни, що створює додаткове навантаження на підрозділи ЦВС. Ключові проблеми включають: масовані інформаційні атаки на місцеве населення; дезінформацію щодо гуманітарних коридорів; спроби дискредитувати діяльність українських військовослужбовців на деокупованих територіях.

У багатьох випадках мобільні групи ЦВС працюють в екстремальних умовах та потребують додаткового транспорту, засобів зв'язку та супутникового зв'язку, захисного спорядження, систем автономного електропостачання. Це також є важливою проблемою, яка вирішується лише частково зусиллями волонтерів, міжнародних гуманітарних організацій та громадян України.

Визначаючи ці проблеми як основні, вбачається їх правова нерегульованість. Відсутність спеціальних норм законодавства, яке б могло допомогти у вирішенні цих питань, відображається на результатах на полі бою та у тилу. Хоча під час війни було прийнято низку законодавчих актів, регулювання ЦВС залишається фрагментарним. Потребують удосконалення такі сфери, як законодавство про співпрацю між Збройними Силами та цивільною владою; процедури евакуації у разі надзвичайних ситуацій; механізми фінансування гуманітарних операцій.

До практичних результатів, яких було досягнуто під час російсько-української війни можна віднести успішні гуманітарні операції. Підрозділи ЦВС брали участь у транспортуванні десятків тисяч мирних жителів з Київської, Харківської, Херсонської та Запорізької областей. Завдяки їхній роботі: було забезпечено безпеку гуманітарних маршрутів; вжито заходів щодо порятунку громадян з-під обстрілів; створено пункти видачі гуманітарної допомоги. Завдяки роботі ЦВС вдалося знизити рівень тривожності у прифронтових районах, забезпечити населення доступом до достовірної інформації, створити механізми швидкого оповіщення під час обстрілів.

Формування інституції цивільно-військового співробітництва під час бойових дій між Російською Федерацією та Україною стало одним із

найважливіших компонентів національної системи оборони. В умовах гібридної війни ЦВС підтримує стабільність, інтеграцію цивільних та військових організацій, захист людства, координацію гуманітарних заходів та протидію інформаційним викликам.

Між 2014 та 2025 роками ЦВС перетворилася з волонтерської ініціативи на високоефективну систему, яка відповідає основним вимогам НАТО та демонструє свою ефективність у найскладніших обставинах. Подальше зростання інституції є важливим фактором оновлення держави, забезпечення захисту громадян та посилення демократичного контролю над оборонним сектором.

3.2. Проблемні питання законодавчого врегулювання цивільно-військового співробітництва та шляхи їх подолання.

У сучасних умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України питання вдосконалення системи цивільно-військового співробітництва має стратегічне значення. Саме взаємодія між військовими структурами, органами державної влади, місцевим самоврядуванням, гуманітарними організаціями та громадськістю не лише забезпечує стабільність держави під час війни, а й створює основу для майбутнього відновлення. Враховуючи гібридний характер сучасних загроз та високу інтенсивність бойових дій, ЦВС стає ключовим інструментом у врегулюванні криз, координації гуманітарних операцій, підтримці цивільного населення та зміцненні довіри між цивільним та військовим секторами. Однак нормативно-правова база у цій сфері залишається фрагментованою та не забезпечує скоординованої роботи всіх залучених сторін. Саме тому аналіз проблем у законодавчому забезпеченні цивільно-військового співробітництва та пошук шляхів їх подолання становлять першочерговий інтерес як з наукової, так і з практичної точки зору.

Співпраця між цивільними та військовими структурами в сучасних умовах повномасштабної війни займає особливе місце в системі національної оборони України. Ефективність взаємодії між військовими частинами, державними органами, місцевими органами влади, гуманітарними організаціями та громадянами визначає не лише успіх оборонних заходів, але й здатність держави підтримувати функціонування критичної інфраструктури, зберігати життєздатність громад та запобігати гуманітарній кризі. Однак прогрес у цій сфері часто гальмується низкою правових прогалин, які стали досить помітними з 2014 року та ще більш вирішальними після 2022 року. Існує нагальна потреба в ретельному перегляді нормативно-правової бази цивільно-військового співробітництва, оскільки відсутність єдиної законодавчої моделі призводить до невідповідностей, дублювання функцій та прийняття невдалих рішень.

Суть цивільно-військового співробітництва полягає у забезпеченні належної координації між Збройними Силами України та цивільними структурами для досягнення спільної мети — безпеки та стабільності держави. У країнах НАТО така взаємодія вважається невід'ємним компонентом військових операцій, що дозволяє ефективно планувати, прогнозувати та реагувати у збройних конфліктах. Однак в Україні система цивільно-військового співробітництва (СІМІС) формувалася менш структуровано — під впливом практичних потреб та викликів війни, а не на основі заздалегідь розробленої регуляторної моделі. Як наслідок, ключові механізми взаємодії залишаються недостатньо врегульованими законодавством, що ускладнює адаптацію української системи до стандартів НАТО та знижує ефективність загальної оборонної діяльності.

Однією з найбільших проблем є відсутність базового закону, який би всебічно визначав правовий статус та функції цивільно-військового співробітництва. Наразі основні регуляторні норми розпорошені по різних галузях законодавства: оборонному, безпековому, гуманітарному та адміністративному. Вони містяться в законах «Про оборону України», «Про

національну безпеку України», «Про Збройні Сили України», а також у внутрішніх наказах Міністерства оборони. Кожен із цих документів регулює лише окремі аспекти діяльності ЦВС, водночас відсутня загальна концепція, єдина структура повноважень, чітка система координації. Особливо показово, що підрозділи ЦВС, фактично виконуючи стратегічно важливі завдання, юридично діють переважно на основі внутрішніх документів Міністерства оборони, що не забезпечує їх повноцінного статусу як складових оборонного сектору.

Відсутність узгодженості в нормативно-правовій базі також проявляється в суперечностях між різними актами, що регулюють гуманітарне реагування, цивільний захист, діяльність військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Різні структури по-різному тлумачать свої повноваження у сферах взаємодії з військовими, а іноді ці повноваження перетинаються або суперечать одне одному. Ця ситуація особливо ускладнюється в умовах активних бойових дій, коли швидкість і точність рішень мають вирішальне значення. Наприклад, такі питання, як евакуація населення, доступ гуманітарних організацій до небезпечних районів, супровід гуманітарних вантажів, реконструкція інфраструктури або задоволення нагальних потреб громади, іноді потрапляють у «сіру зону» між різними органами влади. Це призводить до затримок, плутанини або, що найгірше, відсутності відповідального суб'єкта, який може фактично приймати рішення в кризовій ситуації.

Ще однією важливою проблемою є недостатня інтеграція цивільно-військового співробітництва із системою цивільного захисту. Хоча обидві системи виконують суміжні функції — рятування цивільного населення, ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, координацію гуманітарної діяльності — їхня діяльність майже повністю не пов'язана в юридичному плані. Державна служба з надзвичайних ситуацій та цивільно-військові структури часто працюють паралельно, що створює дублювання або прогалини у реагуванні. У країнах НАТО така взаємодія є інтегрованою та системною, що є одним із

факторів, що сприяють високій ефективності реагування на надзвичайні ситуації та військові події.

Ще одним суттєвим недоліком українського правового регулювання є відсутність стандартизованої взаємодії з міжнародними та неурядовими гуманітарними організаціями. На практиці такі організації відіграють значну роль у задоволенні потреб населення в зонах бойових дій, але держава не забезпечує чітких механізмів їх доступу до небезпечних територій, супроводу їхнього персоналу, контролю гуманітарних потоків та координації з військовими структурами. Це призводить до нерівномірного розподілу допомоги, труднощів із забезпеченням безпеки гуманітарного персоналу та потенційних ризиків потрапляння гуманітарних ресурсів до рук ворога. Існування законодавчо встановлених процедур забезпечило б прозорість, підзвітність та координацію спільних дій.

Відсутність системного законодавчого підходу гальмує просування України до стандартів НАТО. Хоча відповідні документи Альянсу чітко окреслюють вимоги та стандарти щодо цивільно-військових операцій (CIMIC), вони впроваджуються в Україні лише частково, переважно як внутрішні нормативні акти Збройних Сил. Без закріплення цих норм у законодавстві їх використання залишається вибіркоким, а можливості міжнародної інтеграції обмеженими. Підготовка особового складу, система планування операцій, співпраця з місцевими органами влади, протоколи поведінки в зонах бойових дій — все це потребує чіткого правового визначення.

Подолання існуючих викликів можливе лише за умови комплексної кодифікації нормативно-правової бази. Перш за все, необхідно прийняти новий закон про ЦВС, який би визначив основні дефініції, принципи, суб'єктів, їх повноваження та процедури координації. Такий закон має визначити статус підрозділів ЦВС (CIMIC) у складі Збройних Сил, врегулювати їхню взаємодію з державними органами, військовими адміністраціями, міжнародними організаціями, гуманітарними місіями та громадськістю. Законодавче

оформлення сприятиме більшій підзвітності та прозорості, а також дозволить розробити систему довгострокового планування, підготовки фахівців та ресурсного забезпечення.

В той же час вкрай необхідно гармонізувати норми законодавства про оборону та цивільний захист, усунувши дублювання функцій та визначивши чіткі процедури спільних дій, скоротивши бюрократію та паперове навантаження. Важливим кроком буде створення єдиного координаційного механізму або державного органу, відповідального за взаємодію між усіма структурами СІМІС. Діяльність міжнародних гуманітарних організацій у зоні бойових дій також потребує регулювання, включаючи правила доступу, супроводу, безпеки та звітності. Особливу увагу слід приділити адаптації стандартів НАТО, що не лише підвищить ефективність української системи, але й забезпечить її сумісність із союзниками.

Місцевий рівень також відіграє надзвичайно важливу роль у системі цивільно-військового співробітництва. Законодавство має чітко визначати повноваження військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування щодо координації з підрозділами цивільно-військового співробітництва (СІМІС), оскільки саме громади першими реагують на наслідки бойових дій та відіграють ключову роль у гуманітарній допомозі, евакуації та відбудові інфраструктури. Чіткі правила та розподіл обов'язків на місцевому рівні дозволять уникнути конфліктів повноважень та пришвидшити прийняття рішень у критичних ситуаціях.

Таким чином, законодавче регулювання цивільно-військового співробітництва є необхідною умовою зміцнення обороноздатності України, гуманітарної стійкості та адміністративної ефективності в умовах війни та післявоєнного відновлення. Упорядкування правової бази перетворить СІМІС на цілісну та ефективну систему, яка відповідає потребам сучасної війни, захищає населення та сприяє інтеграції України в євроатлантичний простір безпеки.

Ці проблеми можна подолати шляхом комплексного реформування нормативно-правової бази, включаючи прийняття спеціального закону про цивільно-військове співробітництво, гармонізацію законодавства з питань оборони та цивільного захисту, нормативне закріплення співпраці з міжнародними організаціями та адаптацію до стандартів НАТО. Створення комплексної, скоординованої та ефективної моделі СІМІС дозволить Україні не лише посилити свої оборонні можливості під час війни, але й забезпечити міцну основу для післявоєнного відновлення, євроатлантичної інтеграції та довгострокової національної стабільності.

Підсумовуючи у третьому розділі перспективи розвитку та шляхи вдосконалення нормативно-правового забезпечення цивільно-військового співробітництва, можемо зробити такі висновки:

1. Інститут цивільно-військового співробітництва уособлює в собі гібридний характер сучасних війн, де межі між військовою та цивільною сферами розмиті, а ефективність оборонних операцій нерозривно пов'язана із довірою населення та мужністю кожного громадянина.

У 2022–2023 роках діяльність ЦВС стала одним з основних факторів, що забезпечують функціонування прифронтових громад під час інтенсивних бойових дій. З'явилося багато нових функцій, зокрема, підрозділи ЦВС забезпечують оперативний аналіз гуманітарної ситуації, координацію гуманітарної допомоги та мінімізацію впливу ворожої пропаганди на місцеве населення, виступають інформаційними посередниками між армією та суспільством. Вони забезпечують інформування населення про ризики безпеки та процедури, підтримку моральної стійкості цивільного населення. Ряд викликів, які постали перед підрозділами ЦВС під час воєнного конфлікту потребують кодифікованого унормування цього напрямку діяльності ЗСУ.

2. Серед основних проблемних питань, які виникли на сучасному етапі розвитку ЦВС, можна виділити такі: нормативно-правова база у цій сфері

залишається недостатньою для ефективного врегулювання та не забезпечує скоординованої роботи всіх залучених сторін, але система ЦВС в Україні є гнучкою, оскільки формувалася під впливом практичних потреб та викликів війни, а не на основі заздалегідь розробленої регуляторної моделі. Як наслідок, ключові механізми взаємодії залишаються недостатньо врегульованими законодавством, що ускладнює адаптацію української системи до стандартів НАТО. Показово, що підрозділи ЦВС, фактично виконуючи стратегічно важливі завдання, юридично діють переважно на основі внутрішніх документів Міністерства оборони, що не забезпечує їх повноцінного статусу як складових оборонного сектору.

Тому необхідно прийняти новий закон про цивільно-військове співробітництво, який би визначив основні поняття, принципи, суб'єктів, їхні повноваження та процедури координації. Такий закон має визначити статус підрозділів цивільно-військового співробітництва (CIMIC) у складі Збройних Сил, врегулювати їхню взаємодію з державними органами, військовими адміністраціями, міжнародними організаціями, гуманітарними місіями та громадськістю. Законодавче оформлення сприятиме більшій підзвітності та прозорості, а також дозволить розробити систему довгострокового планування, підготовки фахівців та ресурсного забезпечення.

Отже, законодавче регулювання цивільно-військового співробітництва є однією з основних складових забезпечення обороноздатності, стабільності громад та ефективного державного управління у воєнний час. Фрагментований характер чинної нормативно-правової бази, відсутність окремого закону, недостатня координація між різними секторами та відсутність регулювання взаємодії з гуманітарними установами суттєво ускладнюють виконання завдань, покладених на систему ЦВС. Існуючі проблеми не лише створюють ризик для ефективності та чіткості управлінських рішень, але й мають прямі наслідки для безпеки населення.

ВИСНОВКИ

У цій кваліфікаційній роботі було детально розглянуто тему «Правове забезпечення цивільно-військового співробітництва». Проаналізовано та розкрито основні питання, що пов'язані з дослідженням, а саме: загальна характеристика цивільно-військового співробітництва, його правове регулювання як на національному, так і на міжнародному рівні, перспективи розвитку та шляхи вдосконалення нормативного забезпечення цивільно-військового співробітництва.

На підставі аналізу, зроблено такі висновки.

1. З'ясовано, що структура національного цивільно-військового співробітництва базується не тільки на доктрині НАТО, а й враховує вітчизняний досвід України. Ця система є основним каналом взаємодії між цивільним населенням та армією в районах проведення бойових дій, в районах відведення військ, на лінії розмежування. Тому вкрай важливим є позитивний історичний досвід країн-членів НАТО. Проаналізувавши історичний розвиток ЦВС, можна констатувати, що національне ЦВС є унікальним, оскільки його органи були побудовані не зверху вниз, а навпаки. Це становить цінність для подальшого дослідження розвитку правового інституту ЦВС.

2. Встановлено основне визначення цивільно-військового співробітництва, яке міститься в Законі України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. Згідно з пунктом 29 статті 1 цього нормативного акту, це комплекс заходів, що здійснюються Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями, створеними відповідно до законів України, для координації та взаємодії з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, організаціями, громадянами з метою створення сприятливих умов для виконання Збройними Силами України своїх завдань і функцій, у тому числі на території держави-агресора, а також інші заходи, спрямовані на формування оборонної свідомості та готовності до

національного опору серед цивільного населення. Таким чином законодавець припинив дискусії з приводу висвітлення цієї дефініції і ввів однозначне поняття. Але попри це існує ряд проблем, які пов'язані із взаємодією цивільного населення з військовими. І їх вирішення може здійснюватися лише у законодавчій площині. Саме тому наголошується необхідність прийняття базового закону, який би кодифікував всі існуючі норми, які врегульовують ЦВС.

3. Визначено, що шляхи взаємодії цивільного та військового управління відбуваються на різних рівнях: стратегічному, оперативному, тактичному. Їх ефективність залежить від дотримання принципу верховенства права, який забезпечується точним, без відхилень, здійсненням норм Конституції та низки законів України, які регламентують таку взаємодію. Оскільки триває процес узгодження впровадження цієї інституції у систему як міжвідомчої системи ЦВС, то це ускладнює процес врегулювання. Встановлено відсутність концептуальної правової бази з питань врегулювання механізмів ЦВС та низька ефективність системи взаємодії складових сил безпеки та оборони України та її залежність від міжособистісних контактів.

4. Зазначено, що існує низка нормативно-правових актів, які комплексно врегульовують різні аспекти взаємодії між цивільним та військовим управлінням. Зробивши науковий аналіз діючих актів законодавства, дійшли до висновку, що вкрай важливим на сучасному етапі розвитку ЦВС є кодифікація правових норм, що врегульовують досліджувану сферу. Адже існуюча концептуальна невизначеність та дублювання завдань і функцій у сфері цивільно-військового співробітництва, як у складі Збройних Сил України, так і інших складових сил безпеки та оборони держави є перешкодою до ефективної співпраці. Сьогодення диктує нові жорсткі умови, що потребують врегулювання на законодавчому рівні таких функцій ЦВС, які вони виконують як повноваження органів місцевого самоврядування чи органів державної влади, вирішуючи питання інженерного, морально-психологічного, логістичного та медичного забезпечення, волонтерських (громадських) організацій та інших.

5. Констатовано, що Україна чітко взяла вектор на дотримання стандартів НАТО та досягла у цьому напрямку певних успіхів. Євроатлантична інтеграція України зумовлює потребу гармонізації національних нормативних актів із STANAG, AJP-9, доктринами НАТО. Стосовно механізмів ЦВС визначено, що у національній правовій системі триває процес узгодження впровадження ЦВС, як частини міжвідомчої (сил безпеки та оборони України) системи ЦВС, з міжнародно-правовими актами за загальноєвропейськими стандартами. Оскільки ряд міжнародних актів не встановили концепції цивільно-військового співробітництва в широкому сенсі. Але вони створили гуманітарну та правову рамку, що визначає обов'язки військових щодо цивільного населення та гуманітарних організацій.

6. Розкрито, що інститут цивільно-військового співробітництва уособлює в собі гібридний характер сучасних війн, де межі між військовою та цивільною сферами розмиті, а ефективність оборонних операцій нерозривно пов'язана із довірою населення та мужністю кожного громадянина.

У 2022–2023 роках діяльність ЦВС стала одним з основних факторів, що забезпечують функціонування прифронтових громад під час інтенсивних бойових дій. З'явилося багато нових функцій, зокрема, підрозділи ЦВС забезпечують оперативний аналіз гуманітарної ситуації, координацію гуманітарної допомоги та мінімізацію впливу ворожої пропаганди на місцеве населення, виступають інформаційними посередниками між армією та суспільством. Вони забезпечують інформування населення про ризики безпеки та процедури, підтримку моральної стійкості цивільного населення. Ряд викликів, які постали перед підрозділами ЦВС під час воєнного конфлікту потребують кодифікованого унормування цього напрямку діяльності ЗСУ.

7. Наголошено, що серед основних проблемних питань, які виникли на сучасному етапі розвитку ЦВС, можна виділити такі: нормативно-правова база у цій сфері залишається недостатньою для ефективного врегулювання та не забезпечує скоординованої роботи всіх залучених сторін, але система ЦВС в

Україні є гнучкою, оскільки формувалася під впливом практичних потреб та викликів війни, а не на основі заздалегідь розробленої регуляторної моделі. Як наслідок, ключові механізми взаємодії залишаються недостатньо врегульованими законодавством, що ускладнює адаптацію української системи до стандартів НАТО. Показово, що підрозділи ЦВС, фактично виконуючи стратегічно важливі завдання, юридично діють переважно на основі внутрішніх документів Міністерства оборони, що не забезпечує їх повноцінного статусу як складових оборонного сектору.

Тому необхідно прийняти новий закон про цивільно-військове співробітництво, який би визначив основні поняття, принципи, суб'єктів, їхні повноваження та процедури координації. Такий закон має визначити статус підрозділів цивільно-військового співробітництва (CIMIC) у складі Збройних Сил, врегулювати їхню взаємодію з державними органами, військовими адміністраціями, міжнародними організаціями, гуманітарними місіями та громадськістю. Законодавче оформлення сприятиме більшій підзвітності та прозорості, а також дозволить розробити систему довгострокового планування, підготовки фахівців та ресурсного забезпечення.

Отже, законодавче регулювання цивільно-військового співробітництва є однією з основних складових забезпечення обороноздатності, стабільності громад та ефективного державного управління у воєнний час. Фрагментований характер чинної нормативно-правової бази, відсутність окремого закону, недостатня координація між різними секторами та відсутність регулювання взаємодії з гуманітарними установами суттєво ускладнюють виконання завдань, покладених на систему ЦВС. Існуючі проблеми не лише створюють ризик для ефективності та чіткості управлінських рішень, але й мають прямі наслідки для безпеки населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бєлай С.В., Минько В.О. Етичні аспекти розвитку системи цивільно-військового співробітництва у формуваннях національної гвардії України. *Чесць і закон*. № 4 (71)/2019. С. 55-63.
2. Військове право : підручник / за ред. І.М. Коропатніка, І.М. Шопіної. К.: Алерта, 2019. 648 с.
3. Військова юстиція в Україні. Зелена книга. Парламентський центр та Лабораторія законодавчих ініціатив. Київ. 2024. URL: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/lab-green-book.pdf>
4. Вашакмадзе М. Особливості військової юстиції: практичне керівництво. Женева: DCAF, 2018. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/DCAF_Military-Justice_Practice-Note_UKR_Final.pdf
5. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони: теорія і практика : навчальний посібник. Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України. Київ; Одеса : Фенікс, 2020. 224 с.
6. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
7. Женевська Конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
8. Зіняк Л.В. Міжнародно-правові засади військового співробітництва України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.2011. Харків, 2015. С. 6.
9. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
10. Кодекс цивільного захисту : Кодекс від 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17/ed20121002#>

11. Концепція розвитку цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України: Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 08 листопада 2016 № 411. Архів Адміністративного управління ГШ ЗС України.
12. Концептуальні засади національної стійкості та державна політика врегулювання воєнно-політичних конфліктів: колективна монографія /за заг. ред. Г.П. Ситника ; ТОВ «Академпрес». Київ, 2024. 358 с.
13. Колодія А.М., Кривенко О.В., Пашинський В.Й. Військове право України: Підручник: НУОУ імені Івана Черняхівського. Київ. 2019. 392 с.
14. Кутков О.О. Механізм державного регулювання цивільно-військового співробітництва в умовах змін воєнно-політичної обстановки в державі. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. Випуск 5, 2024. С. 96-100
15. Кутков О.О. Нормативно-правове забезпечення діяльності цивільно-військового співробітництва в сучасних умовах воєнно політичної обстановки: публічно-управлінський аспект. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. . Випуск 6, 2024. С. 82-86.
16. Коломієць В.М. Забезпечення правопорядку в Збройних Силах України: адміністративно-правові аспекти: дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право (081 – Право). Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2020. 204 с.
17. Лухтан А. І. Історіографія становлення міжнародного військового співробітництва України (1991–2013 рр.). *Воєнно-історичний вісник* : зб. наук. праць. Київ, 2018. Вип.3 (29). С. 62–74.
18. Методичний посібник для військ (сил) з питань цивільно-військового співробітництва. В.Кевлюк, В.Ковальов, Р.Коханчук та інші. Управління цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України. К.: 2019. 167 с.
19. Мехеда В.Д., Червякова О.В., Іващенко С.В. Військова служба: підготовка, вступ, проходження та припинення (правові аспекти управління

персоналом): навчально-методичний посібник. Х.: Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, 2021. 332 с.

20. Мельник С. М. Зарубіжний досвід адміністрування національної безпеки й обороноздатності (на прикладі Італії, Великої Британії, Швейцарії). *Адміністративне право і адміністративний процес, інформаційне право*. № 3 ч. 2/2019. Дніпро. 2019. С. 83-87. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-2-14>

21. Настюк В.Я., Коропатнік І.М., Карелін В.В. Розвиток та становлення механізму реалізації адміністративно-правового режиму цивільно-військового співробітництва в Україні. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр.* Вип. 86. Одеса : Гельветика, 2020. С. 145-153.

22. Про оборону України: Закон України від 06 грудня 1991 р. № 1933-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#>

23. Про Збройні Сили України : Закон України від 06 грудня 1991 р. № 1934-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#>

24. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#>

25. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#>

26. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 р. № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#>

27. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовтня 1993 р. №3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#>

28. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12 грудня 1991 р. № 1975-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#>

29. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#>

30. Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються зі служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їх сімей: Закон України від 15 червня 2004 р. № 1763-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1763-15#>

31. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24 березня 1999 р. № 551-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#>

32. Про внесення змін до деяких законів України у сфері національної безпеки і оборони щодо надання допомоги на догоспітальному етапі та здійснення цивільно-військового співробітництва: Закон України від 20 листопада 2024 № 4068-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4068-20#Text>

33. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 9 квітня 1992 р. № 2262-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#>

34. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 грудня 1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12/ed20201024#>

35. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1544-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text>

36. Про Генеральний штаб Збройних Сил України: Положення затверджене Указом Президента України від 30 січня 2019 № 23/2019. Архів Адміністративного управління ГШ ЗС України.

37. Про Управління цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України: Положення затверджене наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 03 лютого 2015 № 34 (зі змінами – наказ Генерального штабу

Збройних Сил України від 28 серпня 2015 № 335). Архів Адміністративного управління ГШ ЗС України.

38. Про цивільно-військове співробітництво Збройних Сил України: Положення затверджене наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 20 грудня 2017 № 446 (зі змінами – наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 29 грудня 2018 № 471). Архів Адміністративного управління ГШ ЗС України.

39. Про структури цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України: Положення затверджене наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 29 грудня 2018 № 470. Архів Адміністративного управління ГШ ЗС України.

40. Про трансформацію системи об'єднаного керівництва силами оборони та військового управління у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 29 березня 2019 № 141. Архів Адміністративного управління ГШ ЗС України.

41. Павленко В.М. Щодо поняття та змісту цивільно-військового співробітництва. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 12/2024. С. 695-699. http://lsej.org.ua/12_2024/166.pdf

42. Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 (2000) «Жінки. Мир. Безпека». URL: <https://nssu.gov.ua/genderna-rivnist/rezolyuciya-radi-bezpeki-onn-1325>

43. Резолюція Ради Безпеки ООН № 1820 (2008) «Сексуальне насильство по відношенню до цивільного населення в умовах воєнного конфлікту». URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/unsc/2008/en/59523>

44. Резолюція Ради Безпеки ООН № 1888 (2009). URL: [https://docs.un.org/ru/s/res/1888\(2009\)](https://docs.un.org/ru/s/res/1888(2009))

45. Руснак Ю.І. Окремі питання правового регулювання становлення та розвитку цивільно-військового співробітництва у 2014–2022 рр. / Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного

університету оборони України. №2 (81), 2024. С. 67-74. <http://znpcvds.nuou.org.ua/issue/view/18358/11292>

46. Статут Організації Об'єднаних Націй (з поправками). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text

47. Ситник Г.П., Клименко Н.Г. Цивільно-військові відносини: навчальний посібник. Київ: Академпрес, 2024. 190 с. <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/336/files/88cf616f-b642-46fb-ad4a-03128d964310.pdf>

48. Сальнікова О.Ф., Кушнір В.О., Прошин І.В. Цивільно-військове співробітництво як елемент системи стратегічних комунікацій. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. №7. 2019. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/7_2019/3.pdf

49. Стратегічна концепція НАТО – 2022. Ухвалена главами держав і урядів на Мадридському саміті НАТО 29 червня 2022 року. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept-ukr.pdf

50. Тітко Е.В. Доктринальні підходи до розуміння концепції цивільно-військового співробітництва (CIMIC) в оборонних стратегіях Хорватії, Данії, Норвегії та Нідерландів. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. №1 (55). С. 125-131. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/1_2017/26.pdf

51. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 14 вересня 2020 року № 392/2020 «Про Стратегію національної безпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>

52. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 25 березня 2021 року № 121/2021 «Про Стратегію воєнної безпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>

53. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 20 серпня 2021 року № 473/2021 «Про Стратегічний

оборонний бюлетень України». URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#Text>

54. Ушаков І. В. Нормативно-правове регулювання реалізації цивільно-військового співробітництва в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 24. С. 103-107.

55. Ушаков І. В. Механізми реалізації цивільно-військового співробітництва у секторі безпеки і оборони України: дис. на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 - Публічне управління та адміністрування. Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту. Київ. 2023.

56. Цивільно-військове співробітництво: Доктрина затверджена Головнокомандувачем ЗС України 01 липня 2020. 28 с. Архів Адміністративного управління ГШ ЗС України.

57. Цивільно-військове співробітництво у захисті населення під час війни в Україні. Центр Разумкова. Київ. 2023. URL:
<https://razumkov.org.ua/images/2024/02/2024-Sunhurovskyi-CIVIL-WAR-1-F.pdf>

58. Цивільно-військове співробітництво за стандартами НАТО: навчальний посібник. Київ: НУОУ імені Івана Черняхівського. 2015. 87 с.; с. 23

59. Чобіт І.Р. Історичний досвід створення та функціонування органів цивільно-військового співробітництва (друга половина XX – початок XXI століття): дис. на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – історія та археологія. Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Львів, 2022.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Chobit_Ivanna/Istorychnyi_dosvid_stvorennia_ta_funktsionuvannia_orhaniv_tsyvilno-viiskovoho_spivrobitnytstva_druha.pdf?PHPSESSID=vi5lnoh1insmu78vrqmdqnluv3

60. Чобіт І. Р. Витоки, історія створення та розвитку структури цивільно-військової співпраці. Новітня доба. Львів: ІУ НАН України, 2021. Вип. 9. С. 208–216

61. Шульгін В.В. Правова основа функціонування цивільно-військового співробітництва збройних сил України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 11/2021. С. 67-72

62. Allied Joint Doctrine for Civil-Military Cooperation: NATO Standard Allied Joint Publication AJP 3.4.9, Edition A, dated February 2013. URL: <https://fddocuments.in/document/nato-standard-ajp-349-allied-joint-doctrine-fordocctrine-for-civil-military.html?page=1>.

63. Civil-military cooperation (CIMIC). International Military Staff. North Atlantic Treaty Organisation. URL: http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_69722.htm?selectedLocale=en

64. NATO Military Policy on Civil-Military Cooperation (CIMIC) and Civil-Military Interaction (CMI): North Atlantic Military Committee MC 411/2, dated May 2014.

65. NATO military policy on civil-military cooperation (CIMIC) and civilmilitary interaction (CMI): MC 0411/1. URL: <https://www.nato.int/ims/docu/mc411-1-e.htm>

66. NATO Civil-Military Co-Operation (CIMIC) Doctrine: Doctrine of North Atlantic Treaty Organization AJP-9, dated by June 2003. URL: <https://www.nato.int/ims/docu/ajp-9.pdf>

67. STANAG 2540. AMedP-9.1 Модульний підхід до багатонаціональних військово-медичних закладів (ВМЗ). URL: <https://tccc.org.ua/guide/amedp-91-modular-approach-multinational-mtf-stanag>

68. United Nations Civil-Military Coordination: Field Handbook Version 2.0. URL: <https://www.cimic-coe.org/resources/handbooks/e-version-uncmcoordfield-handbook-2.0-2018-1.pdf>